

Vibble kapell

Karaktärisering 2020



Dnr: 2019-17

Dnr Visby stift: SS 2019-0047

Handläggare: Eva Selin, Jakob Lindblad. Arkeologi: Johan Norderäng, Per Widerström.

Fotograf: Jakob Lindblad (JL), Eva Selin (ES). Övriga fotografier anger fotograf vid bilden.

© Gotlands Museum

Strandgatan 14

621 56 Visby

© Visby stift

Norra Kyrkogatan 3

621 55 Visby

Innehåll

Inledning.....	4
Bakgrund.....	4
Syfte	4
Metod	4
Visby stifts kyrkor	5
Omgivningar	7
Västerhejde socken.....	7
Vibble kapell.....	7
Historik.....	8
Nulägesbeskrivning området	14
Kapellet.....	28
Kapellets huvuddrag	28
Byggnadshistorik.....	31
Nulägesbeskrivning	58
Restaureringar	91
Arkeologi	91
Värdering	93
Allmänt.....	93
Kyrkobyggnaden.....	95
Park- och trädgårdsområdet	97
Händelselista Vibble kapell	98
Lagskydd.....	100
Källor och litteratur.....	102
Otryckta källor.....	102
Tryckta källor.....	102
Kartor	102

Inledning

Bakgrund

Projektet *Karaktärisering av kyrkomiljöer* utförs av Gotlands Museum på uppdrag av Visby stift. Det bekostas delvis med kyrkoantikvarisk ersättning och påbörjades under år 2014 med en förstudie. Projektet har indelats i etapper och sista etappen beräknas vara klar vid utgången av år 2024.

Syfte

Syftet med projektet är att beskriva kyrkobyggnad, kyrkogård, kyrkotomt, inredning och inventarier samt deras kulturhistoriska värden på ett sätt som väcker, tillgodoser eller ökar församlingars och allmänhetens intresse.

Målsättningen är att rapporterna ska kunna användas i förvaltningen av de kulturhistoriska värdena, i handläggningsprocessen för kyrkoantikvarisk ersättning samt vid tillståndsprövning mot Kulturmiljölagen. Ett uppdaterat och fördjupat kunskapsunderlag om kyrkomiljöerna ger förutsättningar för hänsynstagande till kulturvärden, exempelvis vid långsiktig planering kring kyrkomiljöerna och under förvaltningen av dem men även i samband med förändring av kyrkorna. Arbetet omfattar de kyrkomiljöer som har det högre lagskyddet enligt Kulturmiljölagen, det vill säga omfattas av tillståndsprövning enligt kap. 4, § 3-4.

Metod

Beskrivning av kyrkomiljöerna har tagit en utgångspunkt i de vård- och underhållsplaner som togs fram av arkitekt Jan Utas 2003-2011. En stor vikt har sedan lagts vid projektets egna fältstudier på plats. Denna egensyn har haft som målsättning att notera helhetskaraktären i kyrkomiljöerna, samt att notera spår av förändringar som har gjorts och att observera kulturhistoriska avtryck från olika tider. En viktig del av fältarbetet har varit att kunna relatera de uppgifter som finns dokumenterade om kyrkorna. Beskrivningarna bygger vidare på analyser och datasamlingar kring kyrkorna i tillgänglig litteratur samt i viss mån på egna arkivstudier. Arkiven avser främst Gotlands Museums arkiv samt Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA), i den utsträckning som varit möjlig.

I beskrivningarna har en betoning legat på att lägga fram ett bildmaterial. Bilderna avser att likt en modell åskådliggöra kyrkomiljön ur ett rumsligt perspektiv där vissa specifika detaljer lyfts fram. Bildtexter leder vanligen in betraktaren i vad bilden förmedlar. Huvuddelen av illustrationerna utgörs av projektets egna foton från fältarbetet. Dessa kompletteras vad gäller inredning och inventarier av bilder ur Inventarieinventeringen från 1997-2010. Visby stift har tillhandahållit nytagna bilder ur luftperspektiv, tagna med drönare, samt bildsamlingar från arbetet med vård- och underhållsplanerna. Uppmätningar har hämtats ur verket Sveriges Kyrkor. Konsthistoriskt inventarium. Äldre illustrationer kommer främst från ATA (via bilddatabasen Kulturmiljöbild) samt Gotlands Museum, dels från bildarkivet (via Collective Access), dels i några fall från ännu ej arkiverade bilder från byggnadsvårdsverksamhet ca 2000-2020. Äldre teckningar kommer från Uppsala universitetsbibliotek (via Alvin) eller andra samlingar. En särskild sammanställning har också gjorts av arkeologiska utgrävningar och fynd i kyrkor och på kyrkogårdar. Materialet bygger främst på Riksantikvarieämbetets fornminnesregister samt rapporter i Gotlands Museums arkiv.

Vid värderingen av kyrkomiljöerna har hänsyn tagits till Svenska kyrkans modell för identifiering av kulturvärden. De gotländska kyrkorna förenas av drag som samtidigt i hög grad särskiljer dem från många av landets övriga kyrkor med motsvarande roll som sockenkyrka. Vid såväl analysen som värderingen har en strävan varit att lyfta fram kyrkomiljöerna utifrån frågor som inte bara är relevanta ur ett gotländskt sammanhang utan även i förhållande till kyrkomiljöer i landet i stort. Frågeställningarna har främst rört sig kring ett för historiska kyrkomiljöer etablerat antikvariskt förhållningssätt med inriktning mot konst- och kulturhistoriska och byggnadsarkeologiska perspektiv och mot upplevelsevärden med arkitektoniska, konstnärliga och historiska inriktningar. Hänsyn till teologiska, kyrkohistoriska, personhistoriska och socialhistoriska perspektiv på kyrkorummet finns med i bakgrunden.

En strävan har varit att finna bra arbetsmetoder för att lyfta fram bruks- och upplevelsevärden på ett tydligare sätt än i tidigare tillämpade modeller från andra stift. Det har skett genom att frågeformulär placerats ut i vissa av kyrkorna där besökare kunnat svara på hur de upplever och använder kyrkomiljön. Intervjuer har även gjorts med företrädare för pastorat och församling.

Visby stifts kyrkor

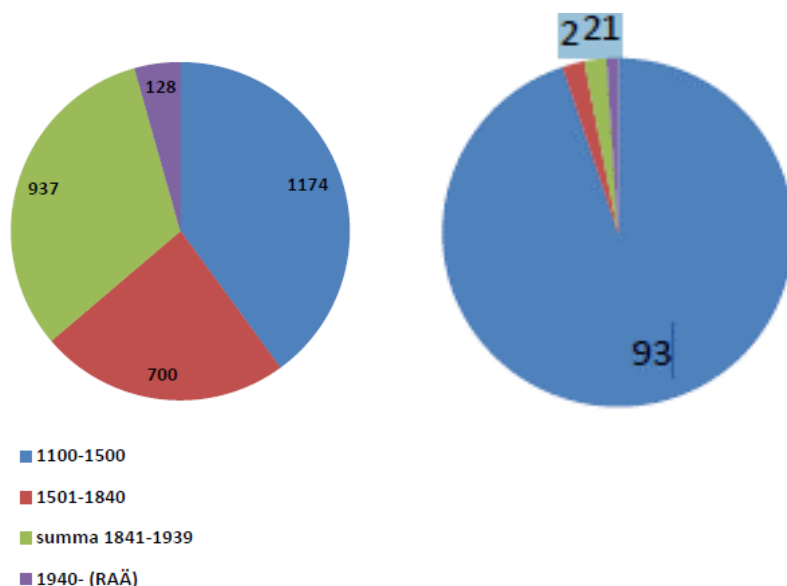
Inom Visby stift finns, förutom domkyrkan, 91 medeltida sockenkyrkor som är i bruk och tillhör Svenska kyrkan. Därtill finns ett par mindre och yngre kyrkobyggnader, såsom Hallshuk och Gnisvärd kapell, byggda som fiskarkapell, den som metodistkapell byggda Hamnkyrkan i Klinte och den moderna Visborgskyrkan, byggd som distriktskyrka i Visbys yttre stadsdelar.

Alla Visby stifts medeltida kyrkobyggnader är uppförda och ombyggda under en kort och intensiv byggnadsperiod som varade från 1100-talet fram till omkring 1350. Detta möjliggjordes av den omfattande handel Gotland haft under flera hundra år i Östersjöregionen. Efter 1350 skedde en kraftig nedgång i den gotländska ekonomin vilket ledde till att kyrkobyggnandet helt avstannade på landsbygden och i Visby under 1400-talet. En ekonomisk nedgångsperiod och reformationstidens reduktion av kyrkans tillgångar under 1500-talet gjorde att flera kyrkor i Visby och tre sockenkyrkor på landsbygden och några kapell övergavs, i dag ruiner, flitigt använda för friluftsgudstjänster.

Efter en viss ekonomisk återhämtning under 1600-talet gjordes insatser för kyrkobyggnandet. Tak och tornhuvar sågs över, inredningen förnyades och några fiskelägen försågs med kapell. 1800-talet, som på fastlandet innebar att små medeltida kyrkor revs och ersattes av större, begränsades på Gotland till några ombyggnader samt att många kyrkor fick sakristia och större fönster. Under 1800-talets slut och början av 1900-talet drog en ny våg av kyrkobyggnande över ön för frikyrkliga församlingar eller inomkyrkliga föreningar, antingen byggda som små missionshus i trä och med vissa kyrkliga drag, merparten sålda och ombyggda till andra ändamål, eller också som stora murade kyrkor inne i Visby. Det kom att dröja fram till omkring 1960 innan några nya kyrkor byggdes i Svenska kyrkans regi på Gotland. På 1980-talet och senare tillkom kyrkor för andra samfund, som den första katolska kyrkan efter medeltiden och nya frikyrkor.

De gotländska medeltida kyrkorna har som helhet förändrats ytterst lite sedan medeltiden. I huvudsak är det interiören som förändrats. Under 1600-talet tillkom predikstolar, fast bänkinredning som ännu ofta är bevarad, altarpuppstatser i sandsten eller trä, allt i senrenässans eller barockstil. Under 1700-talet insattes nummertavlor och inte sällan en vägg för att avbalka kyrkans västra del till sädesmagasin. Väggarnas kalkmålningar kunde ersättas av ett nytt måleri anpassat till tidens anda. 1700-talets slut och 1800-talet innebar ofta läktarbyggen, orglar och att hela rummet kalkades vitt samt att nya fönster togs upp för att släppa in mer ljus enligt

nyklassicismens ideal. 1900-talet har präglats av restaureringar, som innebar en förnyelse med inriktning på äldre konst och att pedagogiskt visa kyrkorummet ur dess olika sidor. Medeltida kalkmålningar frilades liksom 1700-talsinredningens rika färgsättning, dolda av senare övermålning. Medeltida skulptur lyftes ned från vinden och ställdes åter upp i kyrkorummet. Läktare och magasinväggar har rivits. Vår tid har inneburit att ytor och material konserverats men också att med olika medel skapa naturliga platser för förvaring som följd av vidgade krav på kyrkorummet och dess användning.



Figuren till vänster beskriver byggnadsperioden för kyrkor i riket, figuren till höger visar Visby stift. Blått avser bevarade medeltida kyrkor.

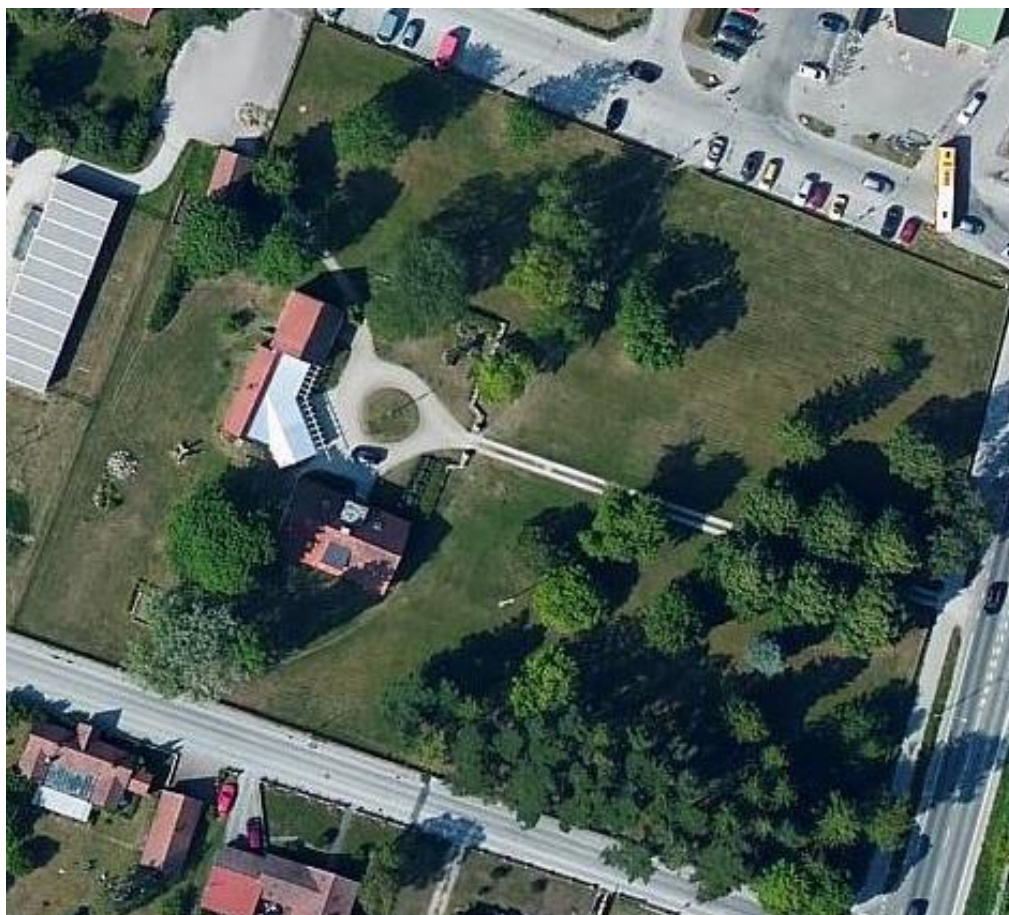
Omgivningar

Västerhejde socken

Vibble kapell ingår i Stenkumla församling. Det är belägen 4,5 km från Visby.

Vibble kapell

Vibble kapell ligger i Vibble samhälle som kan ses som en 'förort' till Visby där hela 1900-talet finns representerat. I den centrala delen finns villabebyggelse till stor del byggd under 1900-talets andra hälft. Här finns också förskola, matbutik, samt en småskalig en hyreslänga. I den västra delen ligger Kneippbyn som från början var en kurort men senare utvecklades till en av de mest kända turistanläggningarna på Gotland. Bland annat genom att Villa Villekulla, som användes vid filmatiseringen av Pippi Långstrump flyttades hit i slutet av 1970-talet. I denna del finns också hus byggda under 2000-talet.



Vibble kapell. © Lantmäteriet.



Vibble kapell fotograferad från nordost. Foto ES 2020.

Historik

Troligtvis har Vibble varit bebott sedan urminnes tider. Fynd från bronsåldern visar på tidig bebyggelse. En upphittad silverskatt från 1050 pekar på att det troligen fanns ett stort välstånd på platsen vid denna tid. På 1200-talet uppfördes en kvadratisk byggnad som till dels är bevarad idag. Vid mitten av 1200-talet anlades en kalkugn vid Kneippbyn som var kvar i gårdens ägor till 1905.

Den förste kända ägaren till Wible som gården kallades då, var den danske landsdomaren och tullförvaltaren Nils Matsson. Vid sidan om sitt ämbete drev han kalkbruk både vid Kneippbyn och S:t Olofsholm, och blev en av Gotlands större kalkpatroner. När Gotland blev svenskt 1645 tvingades Nils Matsson sälja Wible. Köpare var Gotlands första svenska landshövding Åke Hansson Ulfsparre.

Av någon anledning gav han gården i gåva till den 18-åriga Margareta Schröder, dotter till Marcus Schröder, en dansk med judiskt påbrå, vilken överförde gården på sin far. Marcus Schröder byggde upp en stor förmögenhet genom sin kalkbruksverksamhet, rederi, utlåning, ensamrätt att hålla vinkällare i staden mm. 1661 omkom han då ett fartyg förliste utanför Öland.

Under Schröders tid beskrivs gården. I Revisionsboken från 1653 anges Wible som ”1 hemman om 10 marckeleij, hafvr åker till 12 tunnelandh, äng till 20 mans slått, träägårdh af 3 päron och kirssebärsträadh, een haga till 8 hästar, sågh- och qvarnställe i Wiblåå och terfweligh skough”.

1663 såldes Wible till bokhållaren Hindrich Uddesson. Redan 1669 tvingades denne pantsätta gården till tullförvaltaren Nils Starck. Han avleds 1674, änkan gifte sig med prosten Mårten Lundsberg och gården blev i släktens ägo till 1722. Näste ägare var lantjägmästaren Joakim Krohn. Han ägde kalkugnen vid Visborgs slott och var den siste som brände kalk av de raserade stenarna från slottet innan det förbjöds. 1739 såldes Wible till överinspektören Lundmark som ägde gården till 1780.



Konceptkarta 1694. Kartan visar Wible gård nederst och en liten väg som leder nordväst ut till havet och Wible såg och kvarn.

1741 besökte Carl von Linné Wible. Han beskriver då bland annat kalkbrytningen och kalken som ansågs vara av mycket hög kvalitet: ”ty den var ganska vit, under fingrarna lös som ett puder, utan minsta sand.”



Vibble gård, Västerhejde socken. Skattningskarta 1752.



Vibble såg som tillhörde gården låg vid havet nära Höglint. Teckning P A Sæve omkring 1850, UUB.

1780 såldes Wible till prosten Jöns Broander från Grötlingbo vilken innehade gården till 1815. Under 1800-talet ägdes Wible av överstelöjtnanten von Arbin, kammarherren Schurer von Waldheim, överlantmästaren A. Asplund, löjtnanten Arvid Leatz och överste E. von Vegesack. 1882 inköptes Wible av den öländske kyrkoherden Emil Kjellberg. Under 1900-talet hade Vibble åtta ägare innan gården inköptes av Stenkumla kommun på 1960-talet. En av dessa var Karl Kallenberg, grundare av naturbadet Kneippbyn.



Vibble gård. Laga skiftes karta 1858.



Gården från nordöst med flygeln till höger. Detalj av Säves teckning från 1868 (se s. 34).

På 1600-talet fanns en trädgård med päron och körsbärsträd. Med stor sannolikhet utvecklades den genom århundrandena till den stora kvartersindelade trädgården som syns på en karta från 1858. Vid denna tid låg huvudbyggnad med flygel väster om landsvägen och ekonomibyggnaderna öster om landsvägen. Efterhand lades kvarteren i trädgården igen och ersattes av gräsytor och trädplanteringar.



Ett utsnitt ur laga skiftes karta 1858 visar att Vibble gårds huvudbyggnad med flygel, en rundel framför byggnaderna, samt en stor kvartersindelad trädgård.

Under 1930-talet var troligen hela området omgärdat av bandtun. Vid ingången öster fanns yttre och inre grindstolpar i kallmurad kalksten. De yttre grindstolparna hade överliggare som kröntes av klot och de inre grindstolparna fanns urnor med planteringar överst. En grusad väg med en allé av hamlade träd ledde in till huvudbyggnaden. Här inramades själva innergården av en kallmurad kalkstensmur. På innergården fanns en rundel med planteringar. Den finns med på P A Säves teckning från ca 1860. Den syns även på ett fotografi från 1945 och finns kvar än idag.

Troligen skedde vissa förändringar med gårdsplanen i slutet av 1960-talet eller början av 1970-talet då murens höjd sänktes.



Vibble gård från öster. Flygeln i fonden. Foto från mitten av 1930-talet, uppsatt i Vibble gård.



Rundeln framför Vibble gård fotograferad efter branden 1943. Gotlands Museums arkiv.

Nulägesbeskrivning området

Vibble gård omges av ett brunmålat trästaket i söder, öster och norr. I väster finns ett gunnebostängsel och en syrenhäck. Det finns ingångar i alla väderstreck. Vid huvudingången från landsvägen i öster finns en dubbel järngrind med järnstolpar. I söder finns en mindre öppning med murade stolpar (grinden borttagen), och i väster och norr finns öppningar utan grindar.

Huvudingång, en grusbelagd infartsväg med en lindallé, leder från öster fram till byggnaderna. Från söder leder en liten stensatt gång och norr leder en grusgång till byggnaderna. Från öppningen i norr leder en gångstig in i området.

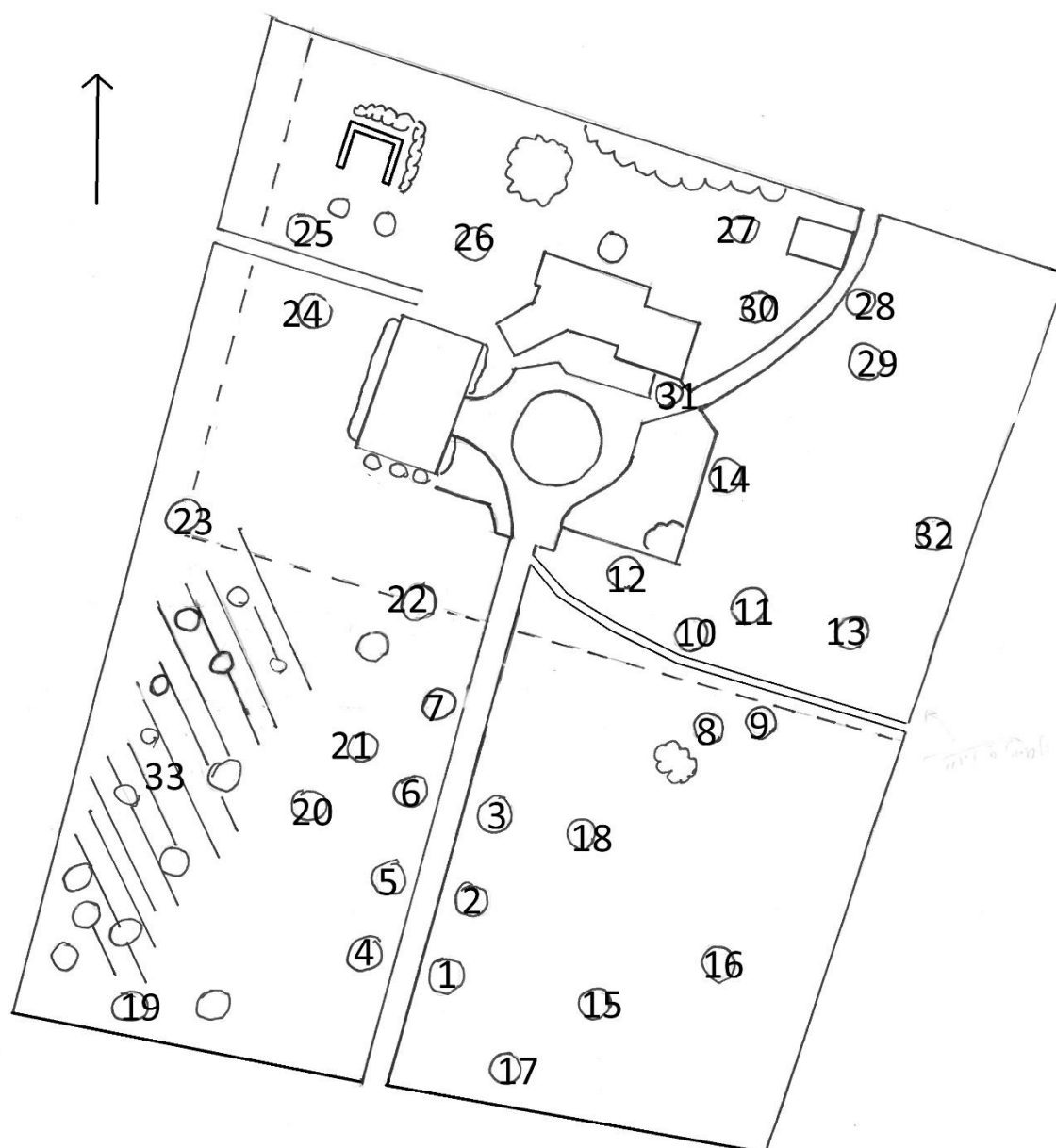
Området framför byggnaderna avgränsas av en kallmurad kalkstensmur i öster och norr. Gårdsplanen är grusbelagd med en gräsbevuxen rundel och gräsbevuxna ytor vid byggnaderna. Vid den östra muren finns en rosenrabatt och vid den västra muren, en häck med spirea. Vid kapellet finns en rabatt, avgränsad med kantsten och en tuja. I det nordöstra hörnet finns en rabatt, bland annat med kryddväxter.

Öster om församlingshemmet växer tre oxbärsbuskar och söder om byggnaden finns flera helt nedklippta vinstockar.

I den västra delen av området omkring byggnaderna växer ett flertal äldre träd. Norr om byggnaderna finns flera almar, troligen planterade under senare hälften av 1800-talet. Ett flertal är planterade som en trädrad som sträcker sig i nord-sydlig riktning alldeles öster om gårdsområdet. I området växer även äldre tysklönn, poppel och ask samt yngre skogslönnar, lärk och idegran. Sydväst om byggnaderna finns ett stenparti med torrtåliga växter, en rabattrundel, och i söder en grillplats med trästockar lagda i en fyrkant som bänkar och en plantering med spirea. Här växer även två stamsyrener.

Området i öster tillhör Region Gotland, men är en del av parken. Här är de flesta träden planterade under 1900-talet. Ingångartsvägen kantas av en allé med lind, troligen planterad i början av 1900-talet. Området söder om infartsvägen domineras av träd, framför allt barrträd. Mot den södra gränsen växer tall och gran tätt. Det finns även en solitär äldre ädelgran och solitära äldre granar. Invid det östra staketet växer lärk och björk.

Området norr om infartsvägen är öppet med enstaka träd och buskar. Här växer yngre vårtbjörk, ett yngre valnötsträd, och ett par schersminbuskar.



Situationsplan Vibble gård 2020, upprättad av Gotlands Museum. Parklind (nr 1-7), tysklönn (nr 8, 9), alm (nr 10-14), vårtbjörk (nr 15, 17), valnöt (nr 16), gran (nr 18, 21), lärk (nr 19, 23), ädelgran (nr 20), idegran (nr 22), poppel (nr 24), kanadapoppel (nr 25), skogslönn (nr 26-28), ask (nr 29, 30, 32), tuja (nr 31), tall och gran (nr 33).



Infartsvägen till Vibble gård. Foto ES 2020.



Ingången från söder. Foto ES 2020.



Ingången från väster. Foto ES 2020.



Området avgränsas i väster av ett gunnebostängsel och en syrenhäck. Foto ES 2020.



Ett brunmålat trästaket omger Vibble gård i söder, öster och norr. Foto ES 2020.



Infartsvägen från öster är grusbelagd. Foto ES 2020.



Vibble gård, gårdsområdet fotograferat från öster. Foto ES 2020.



Tuja invid kapellet. Foto ES 2020.



Kalkstensmur och rosrabatt vid gårdsplanen. Foto ES 2020.



Rabatt med kantsten vid kapellet. Foto ES 2020.



Liten rabatt med kryddväxter i det nordöstra hörnet av gårdsplanen. Foto ES 2020.



Den västra delen av området söder om infarten är mer öppet. Foto ES 2020.



Den östra delen av området söder om infarten är trädbevuxet med framför allt barrträd. Foto ES 2020.



I området norr om infarten finns enstaka barrträd. Foto Es 2020.



Området norr om infarten är till stora delar öppet. Närmast växer ett ungt valnötsträd. Foto ES 2020.



En gångstig leder in från öppningen i norr. Foto ES 2020.



Ett av de äldre träden i området, en alm som växer invid gårdsområdet. Foto ES 2020.



En trädrad med äldre alm norr om gårdsområdet. Foto ES 2020.



Den nordöstra delen av området. Foto ES 2020.



Den västra delen av området: Foto ES 2020.



Den sydvästra delen av området. Foto ES 2020.



Ett stenparti och en plantering väster om Vibble kapell. Utanför staketet ligger en förskola. Foto ES 2020.



Den sydvästra delen av området fotograferat från väster. Foto ES 2020.



Grillplats i den sydvästra delen. Till höger växer två stamsyrener. Foto ES 2020.



Den södra delen av området fotograferat från öster. Foto ES 2020.



Stensatt plantering i den södra delen av området. Foto ES 2020.

Kapellet

Kapellets huvuddrag

Vibble kapell är sedan mitten av 1980-talet inrymt i en byggnad med huvudsakligen medeltida murar. Den byggdes sannolikt under 1200-talet, ingick sedan i gamla mangårdsbyggnaden till Vibble gård, härjades av brand 1943 och fick 1970 sin nuvarande form med höga gavlar. Ett skulpterat medeltida bågkrön antas komma från en annan byggnad, möjligen först på 1800-talet. Kapellet ligger i ena änden av ett byggnadskomplex som är uppdelat på två fristående byggnader i en parkmiljö, centralt i Vibbles villasamhälle. Ett gårdskors av gotländsk typ och en klockstapel ingår i miljön. Den större byggnaden i söder uppfördes sannolikt på 1700-talet som mangårdsbyggnad. Kapellet avtecknar sig genom sitt resliga yttertak och ett rundbågigt fönster på anläggningens utsida. Altaret är placerat på rummets norra sida.

Gården har varit i privat ägo fram till 1964 och fungerat som enskild bostad fram till början av 1960-talet. Den tillkom sannolikt med koppling till den kalkugn som anlades vid nuvarande Kneippbyn på 1200-talet och som var i bruk till 1800-talet. Innehavare har huvudsakligen varit kalkpatroner, landshövdingar och präster under 1600- och 1700-talen, militärer under 1800- och 1900-talen. År 1970 öppnade gården som hantverkscentrum för att lyfta fram öns konsthantverk och skapa en mötesplats i tätorten. Stenkumla kommun, som köpt gården, hyrde ut lokalerna till hantverkare. Stensalen var snickarverkstad. 1985 övertog Västerhejde församling gården. Stensalen invigdes 1986 som kapell. Övriga byggnader togs efterhand över som församlingsexpedition och församlingshem.

Som kapell utgör byggnaden exempel på en företeelse som varit vanlig under 1900-talets senare del och början av 2000-talet, att Svenska kyrkans församlingar etablerar verksamheter i tätorter som vuxit kraftigt men är belägna avsides från den äldre sockenkyrkan. Företeelsen förekom delvis under 1800-talets slut och under 1900-talets första hälft, men huvudtanken har varit att samla församlingen kring den befintliga kyrkan istället för att bygga nytt. I tätorterna etablerades ofta kyrkliga samlingspunkter för församlingar med baptistisk eller metodistisk inriktning eller inom dåvarande Missionsförbundet. Inom Svenska kyrkan uppstod under 1900-talet efter förebild från Danmark, England och Tyskland den så kallade småkyrkorörelsen, som verkade för kyrkliga lokaler som var mindre, placerade närmare bostäderna och som hade större inslag av frivilliga arbetsinsatser. På Gotland kom detta till uttryck i nya kyrkor i Slite, Visby ytterstad, Vibble och Klintehamn, antingen i nybyggnader eller genom att befintliga byggnader togs i anspråk. Motsvarande anläggningar förekommer i många tätorter i landet. En tendens har varit att församlingarnas verksamhet har förskjutits från de äldre kyrkorna till tätorternas småkyrkor. Lokalerna ligger centralt för återkommande verksamheter för barn och vuxna under veckodagar och eftersom dessa småkyrkor ofta är sammanbyggda med lokaler för kyrkkaffe och andra samlingar har de också fått ökad betydelse vid söndagens gudstjänster. Då byggnaderna ofta även inrymmer församlingarnas kontorslokaler har de varit lättare att hålla öppna för spontana besök än sockenkyrkorna. På många orter är en yngre småkyrka den kyrkliga lokal församlingsborna möter i högre grad än en äldre sockenkyrka. Vibble kapell invigdes som kyrkorum 1986, vilket till skillnad från många andra småkyrkor skedde i en äldre byggnad, i detta fall med murar som uppfördes under medeltiden.

Kapellbyggnadens äldre och huvudsakligen medeltida delar omfattar källaren och delar av kapellrummets väggar upp till takfotens nivå, medan gavelrösten och flygeln mot söder med

församlingsexpedition tillkom ca 1970 och utvidgades omkring 2010. Även kring och mellan fönstren synes det medeltida murverket vara utbytt, att döma av äldre foton och skillnader i väggens tjocklek.

Församlingshemmet är inrymt i gårdens manbyggnad, sannolikt från 1700-talet. Dess yttre har genomgått förändringar. Säve avbildar huset med ett valmat mansardtak 1868. Senare under 1800-talet omgestaltades det yttre i klassicistisk inriktning, men Per-Erik Nilsson avlägsnade något av dessa tillägg och förenklade den yttre arkitekturen. Den stora salen i bottenvåningen fungerade som utställnings- och försäljningslokal, men är nu samlingsal i församlingshemmet.



Exteriör av kapellet och gården från nordöst. Foto JL 2018.



Exteriör av kapellet och gården från sydväst. Foto JL 2018.



Exteriör från sydöst. Foto JL 2020.



Exteriör från nordväst. Foto JL 2020.

Byggnadshistorik

En silverskatt från mitten av 1000-talet visar att gården hade en stark ställning under tidig medeltid. Den nuvarande kapellbyggnadens murar uppfördes under 1200-talet. (Dock utan nuvarande gavlar.) De skråkantade socklarna och den rundbågiga fönsteromfattningen, tidigare portal, på västra sidan talar för en tillkomst, sannolikt under 1200-talets första hälft.

Till denna tid skulle bågkrönet till källaringången på västra sidan kunna dateras. Men den nuvarande placeringen har antagits inte vara den ursprungliga. Det har också antagits att den kommit från Västerhejde kyrka, antingen från korportalen, vilket skulle innebära att den insattes när portalen avlägsnades på 1850-talet, eller från någon av kyrkans tidigare stigluckor. Då Säve tecknade av bågen 1868 var den inbyggd i en mörk källargång och han anför den som tecken på gårdens forna ståtlighet, vilket starkt talar emot att den bara något årtionde tidigare skulle ha förts dit från kyrkan. Mera sannolikt är att den hört till gården och flyttats hit, kanske från stenbyggnadens södra gavel vid ombyggnaden på 1600-talet, ifall platsen inte är den ursprungliga. Det är inte känt om det funnits fler murade byggnader på gården. Grundmurar förefaller inte ha påträffats vid mark- och byggnadsarbeten.

En ombyggnad omtalas i litteraturen omkring år 1400 (Jonsson & Andersson 1990). Vad den bestod i eller vad som talar för att den ägt rum anges dock inte. Det är inte osannolikt att ytterligare förändringar hade skett när stenbyggnaden, sannolikt vid mitten av 1600-talet inlemmades i manbyggnaden på Vibble gård, vilken i övrigt byggdes i trä. Byggnaden beskrevs senare vara byggd av en blandning av skiftesverk och knuttimring (Gunnar Svahnström, brev till Bertil Berthelsson, RAÄ, 15/4 1943, GMA), vilket kan tala för att den inte tillkommit i ett sammanhang. Stenbyggnaden kom att utgöra den avlånga manbyggnadens norra del och kallades åtminstone på 1800-talet för "Sten-salen" (P. A. Säve 1868, avskrift, GMA). Enligt Säves teckning och beskrivning 1868 ingick också en byggnadskropp på baksidan av byggnaden, kanske placerad framför den nuvarande källaringång eftersom Säve nämner att den fanns inne i en mörk källargång. Vid Säves besök utgjorde det nuvarande stora västfönstret ingång utifrån till stensalen, försedd med en hög murad yttertrappa. Stensalen var försedd med murad spis och väggskap med omfattning i den typ av 1600-talets senrenässans som förekommer i kyrkornas bänkinredningar och predikstolar.

Det nuvarande större huset tillkom som en ny manbyggnad istället för den gamla. Enligt uppgift i litteraturen skall så ha skett omkring år 1800 (Jonsson & Andersson 1990). Den oprecisa dateringen antyder att det rör sig om en uppskattning. Att huset på Säves teckning med sitt valmade mansardtak har en senbarock karaktär talar snarare för en tillkomst under 1700-talet, även om en stilistisk eftersläpning kan ha förekommit. Under 1800-talets senare del, efter Säves besök 1868, fick det den mer klassicistiska prägel det hade ännu i slutet av 1960-talet. När den nya manbyggnaden tillkommit blev den gamla sidoflygeln, om än sannolikt ännu brukad för bostäder, att döma av fönstrens form i äldre foton. Enligt teckningen från 1868 utskilde sig inte den murade medeltida delen från resten av huset. Den täcktes av ett flackt sadeltak och utgjorde pendang till flygelns södra del, på andra sidan om ett förhöjt mittparti med tvärställt sadeltak och klockställning på mittgaveln. Av fotografier framgår att den murade delen omfattade hela den lägre byggnadskroppen fram till det förhöjda mittpartiet. Varken Säves teckning eller äldre fotografier anger någon karaktärsskillnad mellan träbyggnadens eller den murade byggnadsdelens fasadmaterial. Antingen doldes murarna av panel eller också var de behandlade på något annat

sätt som band dem samman visuellt. Foton från mitten av 1930-talet visar att hela flygelns fasad mot öster var klädd med en spaljé.

Västsidas ingång med portalomfattning – det nuvarande fönstret åt väster – murades igen vid något tillfälle under 1800-talets slut eller 1900-talets början. Ett foto från 1922 visar öppningen igenmurad och utan sin murade trappa samt flygeln i ett övergripande dåligt skick (foto av Alfred Edle, GMA). Källaringångens huggna båge var friliggande och visar att den byggnadskropp som kan ha skymt den vid Säves besök nu var borta, av ett träd på platsen att döma åtminstone sedan några årtionden. Under takfoten syns i fotot ändarna till ett bjälklag över salen.

En beskrivning från 1937 anger att Stensalen hade ett fönster åt vardera väster, norr och öster, vars väggfasta stenbänkar höll på att restaureras. Portalen (västfönstret) synes ännu varit igenmurad. Innertaket bestod av äldre, kraftiga plankor. Grunder från andra äldre byggnader syntes på gårdsplanen. Gunnar Svahnström (?) undersökte 1936 källaren och resten av byggnaden (GA 31/7 1937, GMA). Enklare uppmätningar av främst planen finns från 1939 (GMA).

Vid 1930-talets slut genomgick flygeln och främst Stensalen en restaurering. Enligt en beskrivning var avsikterna att den skulle ”uppstå i sin gamla festliga prägel, d. v. s. så stiltroget som möjligt” (GA 31/7 1937, GMA). Att den inte utfördes med den tidens syn på en restaurering framgår av en informell kommentar av Gunnar Svahnström (brev till Bertil Berthelson, RAÄ, 15/4 1943, GMA). Foton talar för att den medeltida delens murar markerades genom att putsas ljusa. Den igenmurade portalen på västra sidan togs upp och ändrades till ett fönster med spetsbågig spröjsindelning. På östra sidan utökades både dörren och fönstret uppåt med en rundbåge för att efterlikna den medeltida öppningen i väster. Bilderna och beskrivningarna talar för att turordningen bestod i att yttermurarna, åtminstone mot väster, omputsades med ett grovt utstockat bruk och den igenmurade västra portalen återöppnades som fönster med ett spetsbåigt spröjsverk. Det skedde senast 1939 och troligen tidigast 1937 (GA 31/7 1937, GMA), åtminstone tidigast 1922 (A. Edles foto). Någon gång mellan 1939 och 1943 slätputsades yttermurarna. Det inre var 1939 ännu orestaurerat men förefaller under åren till 1943 genomgått något slags underhållsarbete (foton resp. Svahnströms brev till Bertil Berthelson, RAÄ, 15/4 1943, GMA).

Natten till den 14 april 1943 ödelades hela flygelbyggnaden av en brand. Kvar stod endast Stensalens murar och källare. Ruinen saknade gavelrösten vilket talar för att dessa tidigare varit av trä eller en tunn mur, sannolikt inte av de kraftiga mått som utmärker medeltida murverk. Svahnström sökte utverka att RAÄ skulle ta ansvar för att leda restaureringsarbetet och uppmuntra ägaren, som hade begränsade ekonomiska resurser, till att den medeltida byggnaden skulle bli byggnadsminnesmärke (brev till Bertil Berthelson, RAÄ, 15/4 1943, GMA).

Så tycks inte ha blivit fallet. Bilder visar att byggnaden endast nödtorftigt sattes i stånd. Samma år sattes ett tak över byggnaden, dock i öst-västlig riktning, kanske för att inte belasta den södra muren som förefaller ha drabbats hårdare av branden. Gavelrösterna murades av lättbetongblock och tegel. De rundbågiga fönstren försågs med annan typ av spröjsning än före branden. En rakt spetsigt avslutad nisch, som före branden vänt sig in mot träbyggnaden men vars omgivande murverk antyder att den kanske inte var ursprunglig, avlägsnades och på platsen fälldes in en spetsbågig nisch i vilken placerades en madonnabild. Motivet förefaller dock inte ange en kyrklig funktion hos byggnaden. Enligt uppgift var Manfred Kistners hustru konstnär och hade före

branden försett flygeln med rikligt av just madonnabilder (Svahnström i brev till Bertil Berthelson, RAÄ, 15/4 1943, GMA).

Förfallet verkar dock ha gått snabbt. 1968, bara 25 år senare, visar bilderna en förfallen byggnad. Putsen från 1930-talet är nästan helt nedfallen. Fönstren är trasiga men även fönsterbågarna, som bör ha satts in efter branden, är i mycket dåligt skick. Taknocken bågnar. Sly växer åter in på murarna, liksom på fotot från 1922. En tidningsartikel från 1967 berättar om förfallet som tilltagit sedan kommunen tagit över byggnaden några år tidigare (GA 21/7 1967, GMA). Människor hade tagit sig in i husen och vandaliserat. Emellertid talar foton för att förfallet hade pågått sedan länge. Planer fanns på rivning av husen, men det framgår inte av artikeln om det även avsåg de medeltida murarna och källaren.

Kommunen hade köpt gården 1964 och den hade då varit bebodd ännu något år tidigare. Planer fanns på att göra om den till ålderdomshem, vilket stötte på hinder. Samtidigt uppfattades ett behov av lokaler för att föra fram det lokala konsthantverket på ön. Gården inreddes därför till Konsthantverksgården Vible, med verksamhetslokaler för olika typer av hantverk och en utställnings- och försäljningslokal i manbyggnadens stora sal. Stensalen togs i bruk som snickarverkstad (Jonsson & Andersson 1990). Den kompletterades av en smal flygel av samma längd, men annan bredd, som den brunna flygelbyggnadens, och utan inre kommunikation med Stensalen (ritningar i GMA). Även manbyggnaden genomgick en ombyggnad. Arkitekt var Per-Erik Nilsson, som ritat Visborgskyrkan och senare Kristi Lekamens katolska kyrka i Visby, vars stora fönster visar visst släktskap med fönstret på Stensalen i Vibble.

Det Nilsson tillfogade byggnaden, och som fick stor betydelse, var ett högt sadeltak. Skälet var tveklöst att markera byggnadens medeltida karaktär. Nilssons första skisser från 1968 visar dock hur han först avsåg att ge byggnaden ett relativt flackt sadeltak, erinrande om det före branden, och återställa ett fönster mot väster men behålla fönstret åt öster i sin rundbågiga form från 1930-talet. De båda rundbågiga fönstren skulle återfå den spetsbågiga spröjsning de fick i slutet av 1930-talet, men som hade ersatts av en annan vid återuppbyggnaden 1943. Innertaket skulle vara vinklat och en spis, något inspirerad från Säves teckning, skulle byggas upp fritt inne i rummet, på en punkt där det fanns en stödjande källarmur. I det förslag som utfördes kompletterades salen med den nyssnämnda längan, vilken försågs med dörrar och fönster mot väster, men fick en helt sluten mur mot öster. Anslutningen utformades så att den medeltida byggnadens huggna hörnkedjor lämnades synliga. Längans funktion var att rymma pannrum och förråd. I den fria vinkeln mot sydöst markerades med låga murar utsträckningen på den brunna 1600-talsflygelns väggar. Pannrummet anslöts till en skorsten i Stensalens sydvästra hörn med förbindelse genom det nu igensatta fönstret i sydfasaden. Det rundbågiga fönstret mot öster murades igen och ersattes av två nya, placerade där spår i murverket visade att fönster legat förut. Den öppna spisen stod i förslaget på samma plats i rummet som nu täcktes av plant innertak. Byggnaden omgestaltades och byggdes till i stort sett i enlighet med ritningarna (Per-Erik Nilssons skisser och ritningar omkr. 1968 finns i GMA). Dock förefaller den öppna spisen ha slopats, för på äldre foton saknas dess skorsten, medan ett mindre fönster infogades längst ut på längans fönsterlösa vägg mot öster. Muren åt öster synes helt ha tagits ned kring och mellan fönstren, där väggen idag är mycket tunn. Foton antyder att det ofta förändrade murverket på detta ställe troligen var instabilt. De höga gavelröstena byggdes i lättbetong. Hantverksgården Vible var en ideell verksamhet. Olika hantverkare hyrde lokalerna av kommunen (Jonsson & Andersson 1990).

År 1983 började Västerhejde församling hyra lokaler i Vibble gård. Verksamheten vid hantverksgården gick inte som planerat och år 1985 sålde kommunen gården till församlingen med de hantverkare som var kvar som hyresgäster (Jonsson & Andersson 1990). Snickarverkstaden var dock tillgänglig och den invigdes 1986 till Vibble kapell (Tre kyrkor 2006:1). Att den hade fått en något sakral karaktär genom sitt höga yttertak och sin på ena gaveln centrerade ingång samt ett stramt formspråk i kombination med ett rundbågigt, av spetsbågar spröjsat fönster torde ha spelat in för att Stensalen i Per-Erik Nilssons gestaltning kom att tas i bruk som kapell. Nilsson har ritat andra kyrkor, men även denna byggnad, som uppfördes för profant bruk kom med tiden alltså att bli kyrka, delvis sannolikt som en följd av dess kyrkliknande huvudform.

Församlingen anpassade byggnaden bit för bit efter sina behov. Som altare fungerade fönsterbänken åt norr medan den igensatta nischen till höger i samma mur blev dopplats (Jonsson & Andersson 1990).

Vid något tillfälle synes utrymmena i södra flygeln för förråd och pannrum tagits i anspråk för församlingsexpedition varvid också skorstenen i kapellrummets sydvästra hörn revs och öppningen tagits upp i samma hörn. År 1991 fick kapellet en klockstapel, byggd för en klocka som tidigare hört till gården, ritad av Egon Jansson och byggd av Karl-Arvid Norrby, båda från Västerhejde. Stapeln bestod från början bara av de två hjärtstolparna och taket, men försågs senare, senast 1997 (Danne Pe Petterssons foto), med snedsträvor. Klockan, möjligen den som syns i Säves teckning, såldes på 1930-talet som matklocka till Grauners pensionat i Västerhejde, men återskänktes när pensionatet lades ner (GT 22 och 26/3 1991, GMA).

Kapellrummets inredning omgestaltades något 2006. Det fristående altarbordet och dopfunten tillkom samt en del andaktsbilder och en mässkrud. Planer på en omvandling av rummet nämndes, som det kapprum som tillkom några år senare, och även att höja innertaket så man fick en öppen takstol samt ordna en liten musikläktare (Tre kyrkor 2006:1).

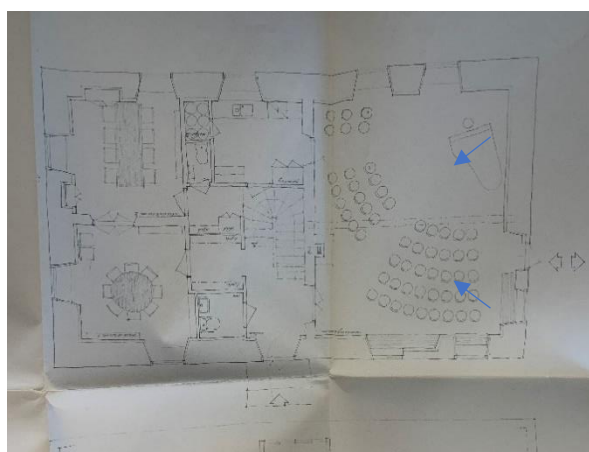
År 2012-13 tillbyggdes flygeln söder om kapellet efter ritningar av arkitekt Åke Jansson. Den utvidgades åt öster med kapprum och i en diagonalställd förlängning åt sydöst lades kontorsrum. Kapellet tidigare ingång mot söder kom nu att hamna helt inomhus, dörren togs bort och öppningen, nu försedd med rundbågig avtäckning, öppnades helt mot kapprummet. Så skedde också med öppningen i rummets sydvästra hörn sedan den äldre flygelns slutna vägg mot öster delvis avlägsnades. Den utbyggda flygeln fick fönster och dörrar åt öster och söder samt en ramp under en loggia, formad som taklös pergola längsmed fasaden. Den sydöstra delen av den mur som markerade utsträckningen av 1600-talets flygel kom nu att flyttas och istället inhägnade nedre delen av rampen. Ca år 2019 försågs pergolan över rampen med ett transparent skyddstak.



Manbyggnaden enligt P. A. Säves teckning 1868 och artikel i *Gotlands Allehanda* 21/7 1967. GMA. Det valmade mansardtaket har ersatts av ett sadeltak. På den lilla takkupans plats har tillkommit en bred frontespis och framför ingången en kolonnportik. Det ensamma fönstret till höger har ändrats till två. Prägeln av senbarock i huset från år 1800 har efterträtt av en tydligt nyklassicistisk karaktär.



Manbyggnaden efter Per-Erik Nilssons ombyggnad för Hantverksgården Vible. Bild i *Gotlands Folkblad* 29/7 1971, GMA, resp. foto JL 2018. Frontespisen och portiken är bytt mot en takkupa med flankerande takfönster och litet entrétak. Resningen och betoningen av mittpartiet har fått vika för en betoning av byggnadens utsträckning åt sidorna och ett närmande till karaktären i Säves ritning.



Skiss av Per-Erik Nilsson till mangårdens planlösning och inredning 1968, GMA, samt stora salen som hantverksgårdens utställnings- och försäljningslokal. Övre och nedre blå pilen motsvarar vänstra och högra fotots riktning. Foton efter Stig Jonsson: *Hantverksgården Vible. En presentation*, 1970.



Vibble gård. Teckningar av P.A. Sæve 1868, foto i GMA.



Flygeln från nordöst. Detalj av Säves teckning. Stensalen belägen i den lägre byggnadskroppen till höger om det förhöjda mittpartiet. En byggnadskropp i bildens högerkant antyder att flygeln hade en bakbyggnad, möjligen framför den nuvarande källaringången, eftersom Säve fick betrakta dess huggna omfattning från en "kolmörk källargång".



Den nuvarande fönsteröppningen på kapellets västra sida, medan den ännu var ingång försedd med murad yttertrappa. Till höger spisen i Stensalen. Efter foto av teckningar av P. A. Säve 1868, detaljer, GMA.



Bågrön till nuvarande källaringången. I nedre högra hörnet en av knopparna utvecklad med texten "Ungefär dyliga äro de två stenrosetterna". Detalj av Säves teckning.



Dörr till ett skåp i Stensalen, sannolikt murskåp, med 1600-talsform. Detaljer av Säves teckning.



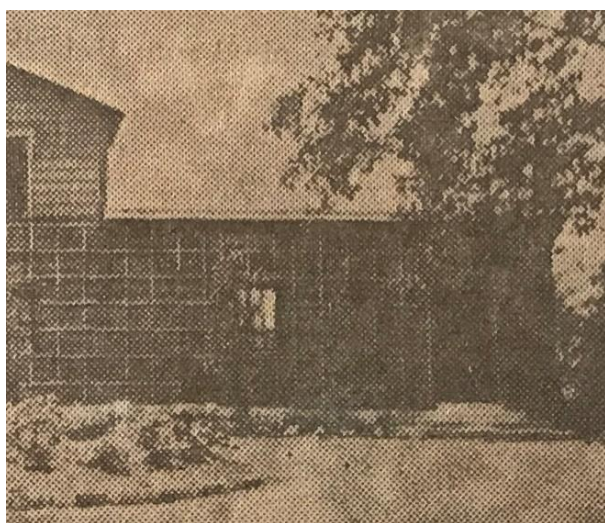
Stensalen, nuvarande kapellet, västfasaden från nordväst. Foto Alfred Edle 1922, GMA. I förgrunden det nuvarande rundbågiga fönstret vars öppning i Säves teckning 1868 utgjorde ingång till salen. Bakom rönnen (?) till höger skymtar källaringången med den profilerade omfattningen.



Flygeln från öster före restaureringen i slutet av 1930-talet. Det ljusa taket syns inte i bilden men reser sig över de mörka väggarna som flankerar mittrisaliten. Den murade delen, Stensalen, omfattar hela den lägre byggnadskroppen till höger om gaveln. Dörren syns till höger och ett fönster, beläget mitt emellan de två nuvarande, syns. Efter Gotlands Allehanda 31/7 1937, GMA.



Flygelbyggnaden från öster efter Stensalens restaurering i slutet av 1930-talet. Murarna är framlyfta genom putsen och ny form på fönstret och dörren. Foto Västerhejde Hembygdsförening. Från informationstavla vid Vibble gård.



Stensalen, nuvarande kapellet, från sydöst före och efter 1930-talets restaurering. Detalj av föregående två bilder. Fönstret, placerat mellan dagens två, och dörren gjordes då rundbågiga.



Gården från sydväst omkring 1940. Foto, uppsatt i Vibble gård.



Flygeln från sydväst. Stensalen belägen i byggnadens borte del. Detalj av föregående foto.



Stensalen från väster under pågående restaurering. Foto troligen Gunnar Svahnström 1939, GMA.



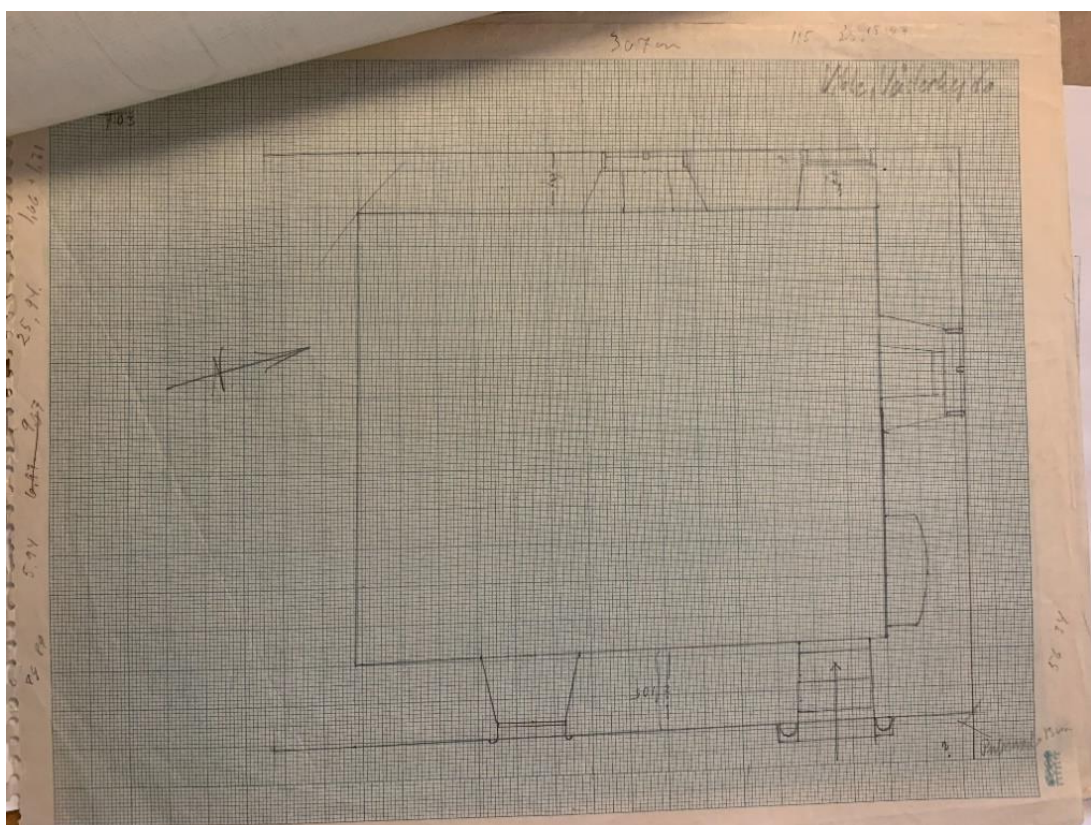
Västfasadens fönster (i Säves teckning portal). T.h. källaringång från väster med huggen bågomfattning. Foto troligen Gunnar Svahnström 1939, GMA.



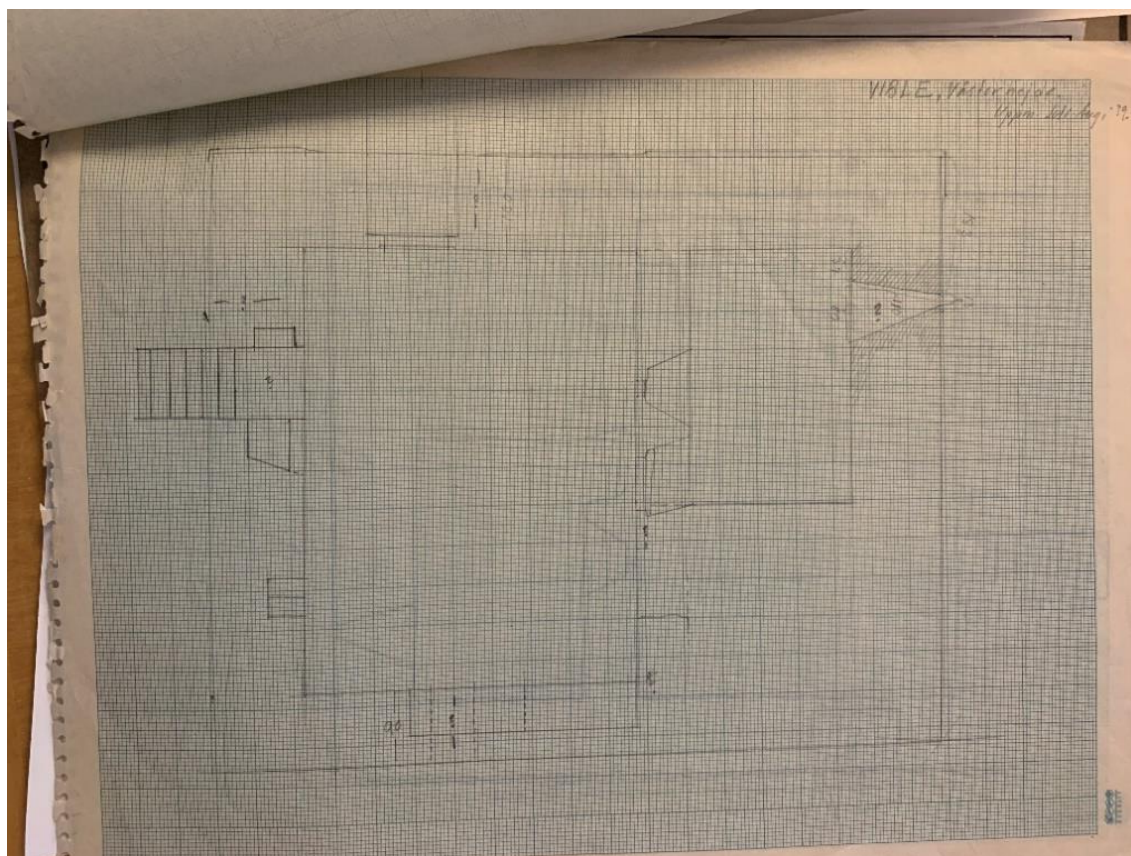
En av få äldre interiörbilder av Stensalen (nu kapellet), visande övre delen av fönstersmygen (portalsmygen) åt nordväst samt en del av en rakspetsig nisch (nu sakramentsskåp i kapellet). Foto, troligen efter branden av Gunnar Svahnström oktober 1943, GMA.



Interiör av källarens stora rum mot nordöst och nordväst med ingång och glugg till den lilla cellen i norr.
Foto före branden troligen Gunnar Svahnström 1939, GMA.



Stensalen, plan, norr åt höger. Uppmätning, troligen av Gunnar Svahnström 1939, GMA.



Stensalens källare, plan, norr åt höger. Uppmätning, troligen av Gunnar Svahnström 1939, GMA.



Återstoden av flygeln efter branden i april 1943. Foto Gunnar Svahnström 1943, GMA (980-233).



Stensalen från öster efter branden. Foto Gunnar Svahnström 1943, GMA (980-231). Det rundbågiga fönstret, som fick sin form i slutet av 1930-talet, är i dag igensatt och ersatt av två rekonstruerade rektangulära fönster på var sida.



Exteriör från sydöst strax efter branden. Foto Gunnar Svahnström 1943, GMA (980-232). I muren som varit vänd inåt flygeln skymtar till höger en rakspetsig nisch.



Nisch, detalj av ovanstående. Murverkets små stenar antyder att den möjligen ej var ursprunglig.



Exteriör från sydväst efter branden. Foto Gunnar Svahnström 1943, GMA (980-234). De medeltida omfattningarna berördes inte av branden. Putsen tillkommen efter foton 1939.



Sydöstra hörnet och blick längs med den östra fasaden, i oktober 1943, efter att byggnaden satts under tak. Nischen i sydfasaden till vänster har ersatt den tidigare rakspetsiga nischen på samma ställe. Foto Gunnar Svahnström 1943, GMA.



Exteriör från öster 25 år efter branden. Sadeltaket från 1943 är lagt på annan riktning än tidigare och idag, vilket försvårar orienteringen. På var sida om fönstret avtecknar sig de rektangulära fönster som återupptogs vid ombyggnaden 1969–70. Putsen från omkring 1940 i föregående bild är nästan helt borta. Foto Waldemar Falck 1968, GMA (980-257).



Nordfasaden, som i dag har ett högt gavelröste och utgör fondvägg bakom altaret. T.h. det medeltida rundbågiga fönstret (på Säves teckning portal) på byggnadens västra sida. Foto Waldemar Falck 1968, GMA.



Exteriör från väster. Det rektangulära fönstret som tidigare satt mitt i fasaden är igenmurat med tegel som utgör en skorstensstock upp genom gavelröset av lättbetong. Foto Waldemar Falck 1968, GMA (980-262).



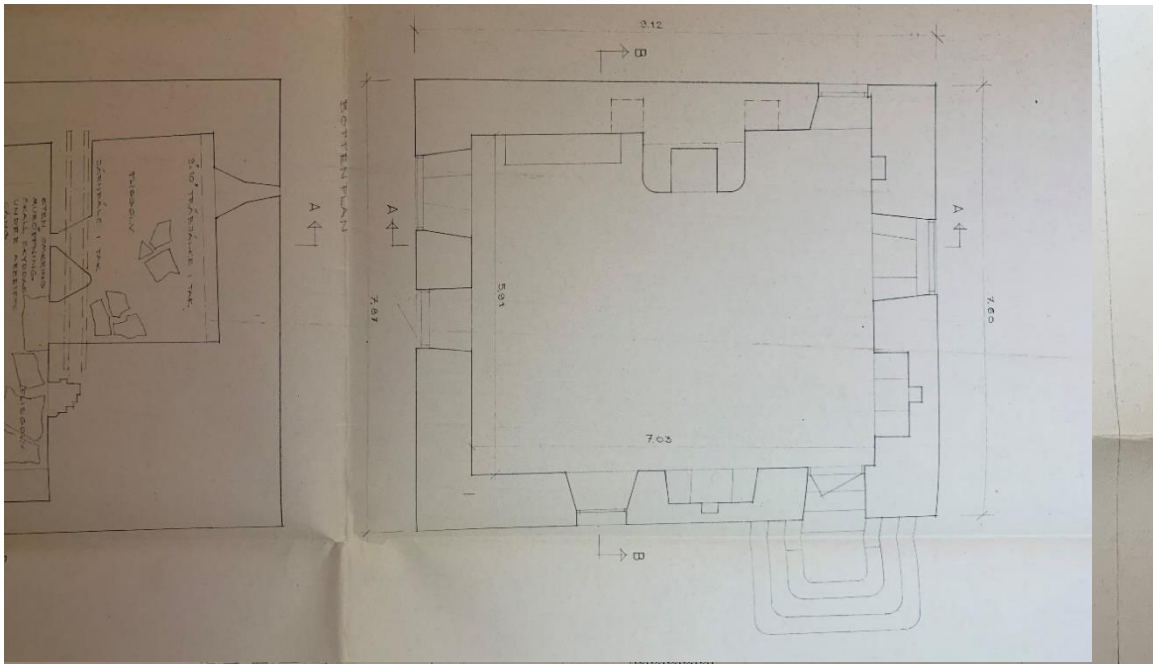
Källaringången i västfasaden med medeltida bågkrön. Placeringen är rimligen sekundär, men murverket förefaller relativt orört. Murarna framför portalen sannolikt från den mörka källargång som Säve tecknade av portalen i år 1868. Foto Waldemar Falck 1968, GMA (980-265, 980-264).



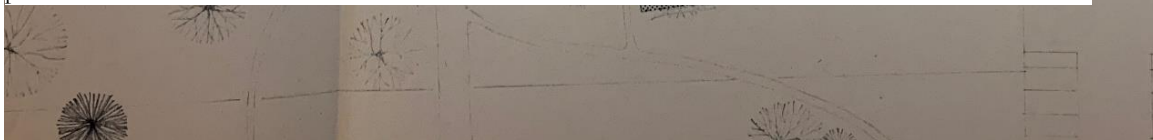
Exteriör från söder. T.h. nischen från omkr. 1940 som ersatte en äldre. Igenmurad 1969–70. Dörren blev senare huvudingång till kapellet. Foto Waldemar Falck 1968, GMA (980-252, 980-256).



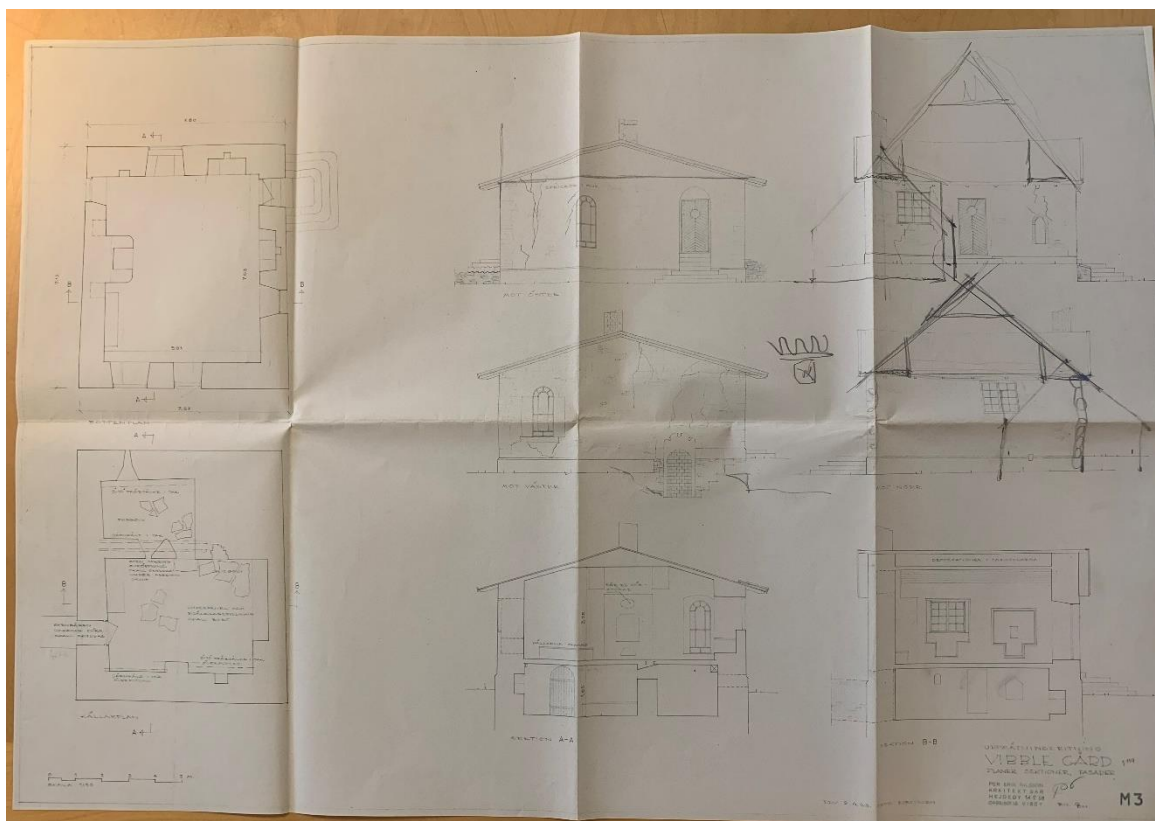
Igenmurade öppningar i sydfasaden, vilka i dag är återupptagna och förenar kapellsalen med kapprummet. Bågen t.h. upptagen 2012–13. Foto Waldemar Falck 1968, GMA (980-253, 980-254).



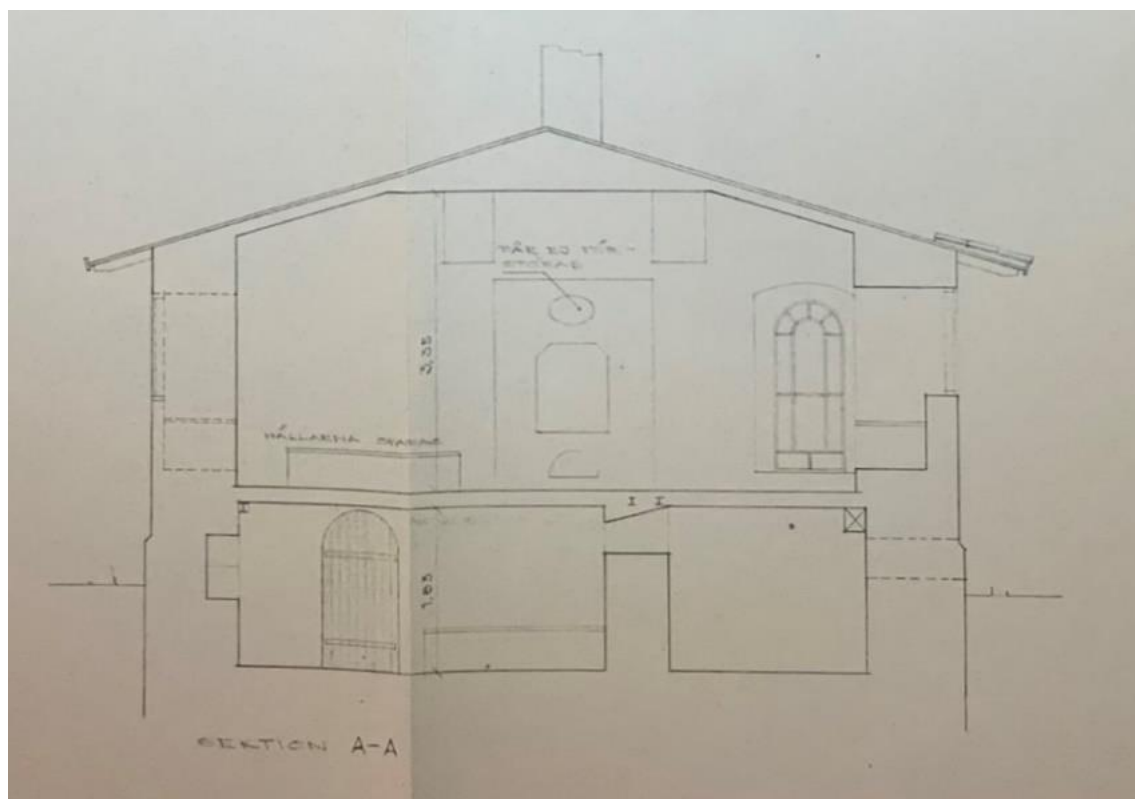
Utformningen före ombyggnaden 1969–70. Uppmätningar Per-Erik Nilsson 1968, GMA. Detalj visande planen.



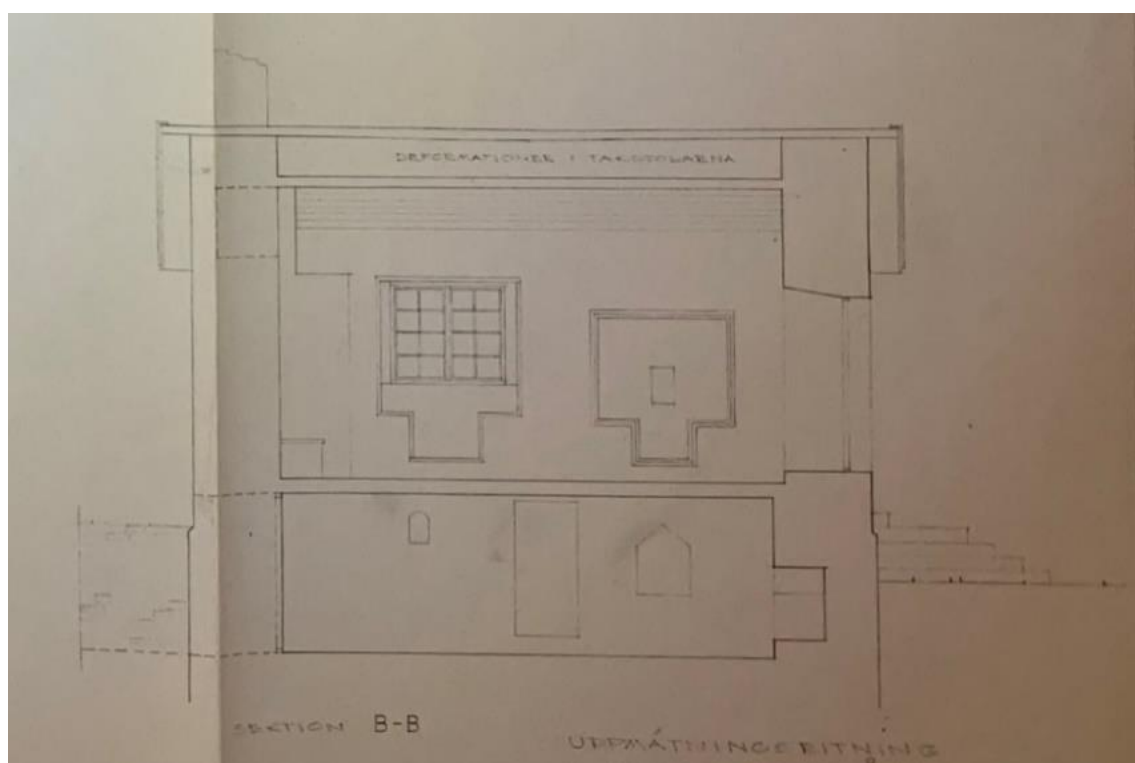
Situationsplan. Förslag till restaurering. Diskussionsunderlag av Per-Erik Nilsson 1968, GMA, med skisser till södra flygeln.



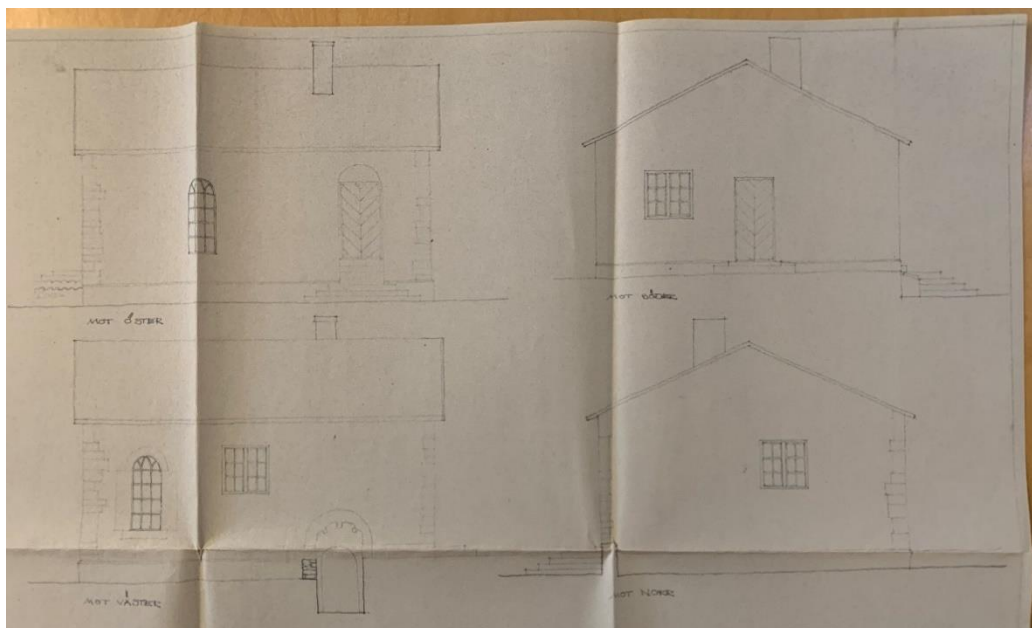
Utformningen före ombyggnaden 1969–70. Uppmätningar Per-Erik Nilsson 1968, GMA.



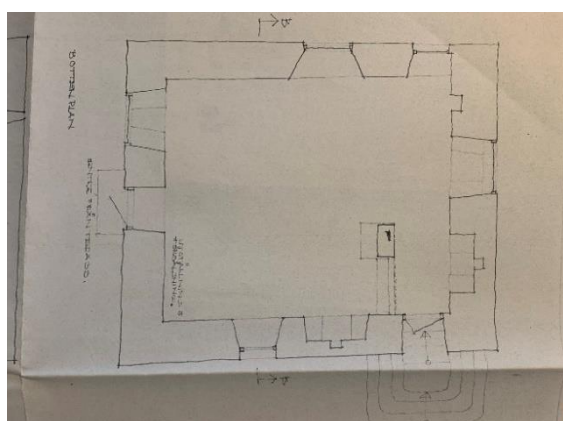
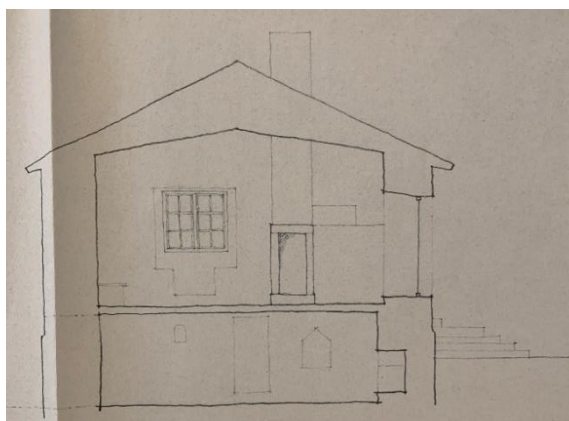
Detalj, sektion mot väster.



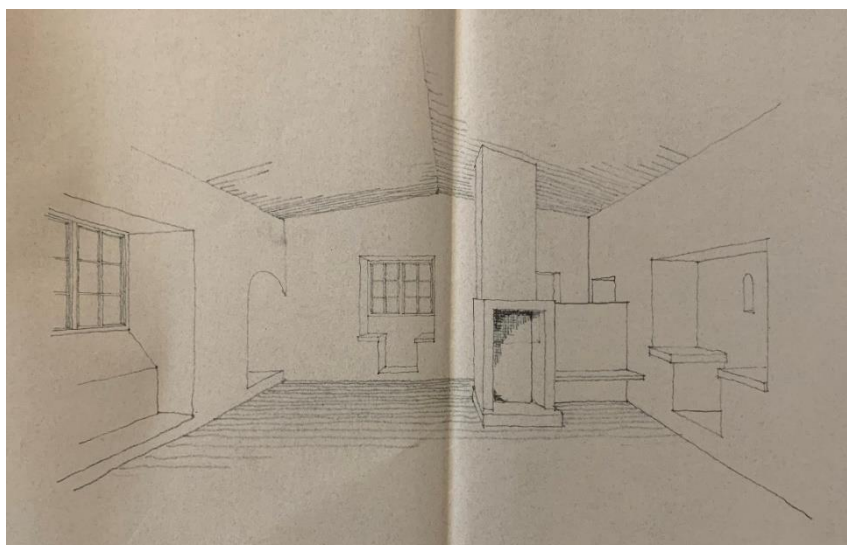
Detalj, sektion mot norr.



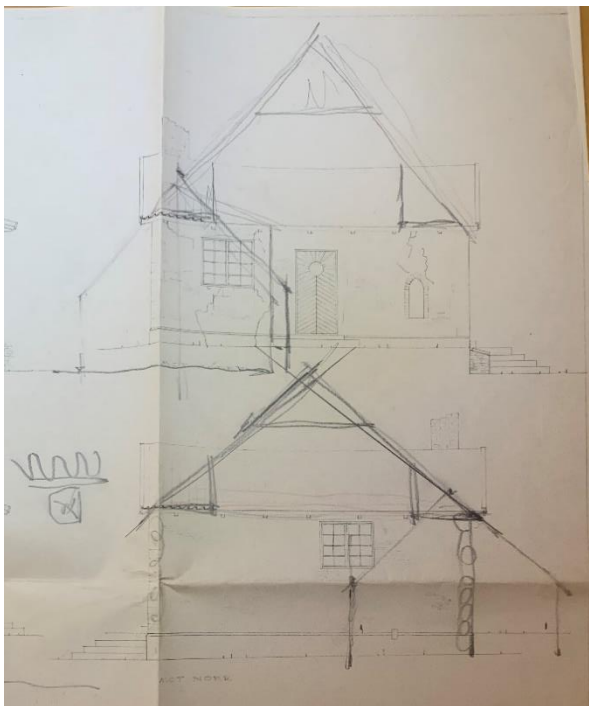
Förslag till restaurering. Diskussionsunderlag av Per-Erik Nilsson 1968, GMA. Fasader mot öster, söder, väster och norr.



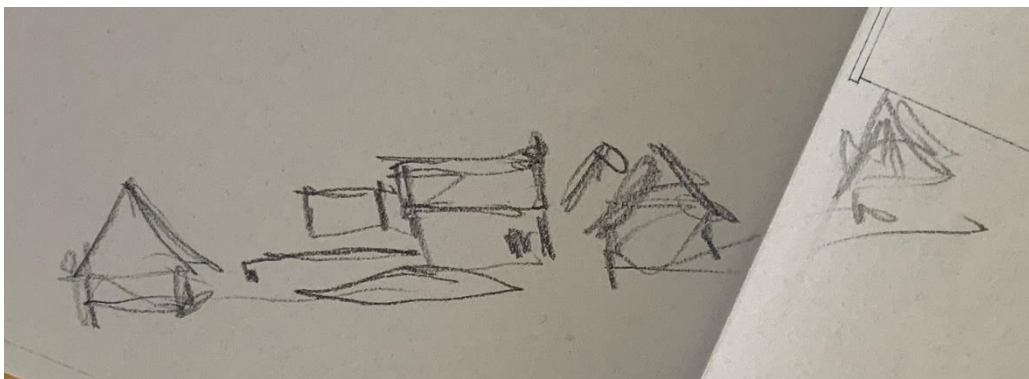
Sektion mot norr och plan.



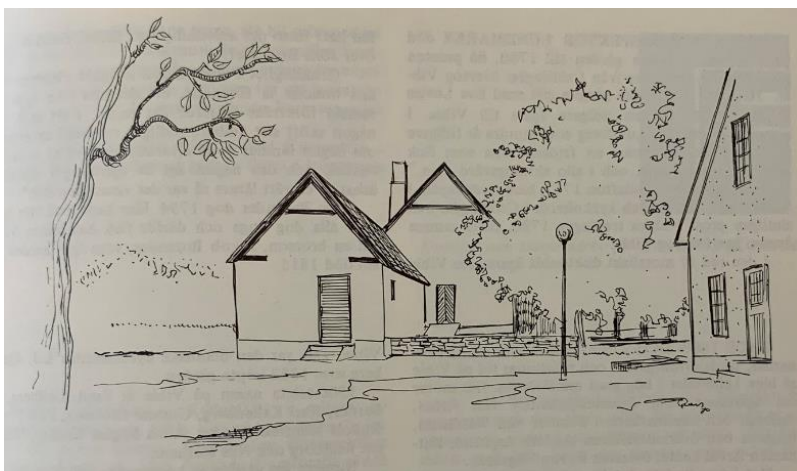
Interiör mot norr. Perspektivet ritat av Curt Hjukström.



Uppmätningssritning
en använd som
skissunderlag för att
pröva en högre
takvinkel, sannolikt
av Per-Erik Nilsson
1968, GMA.



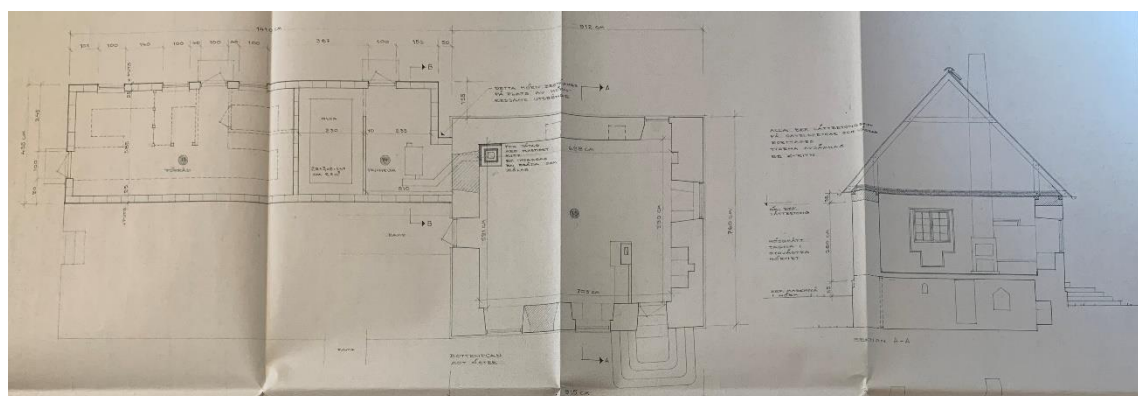
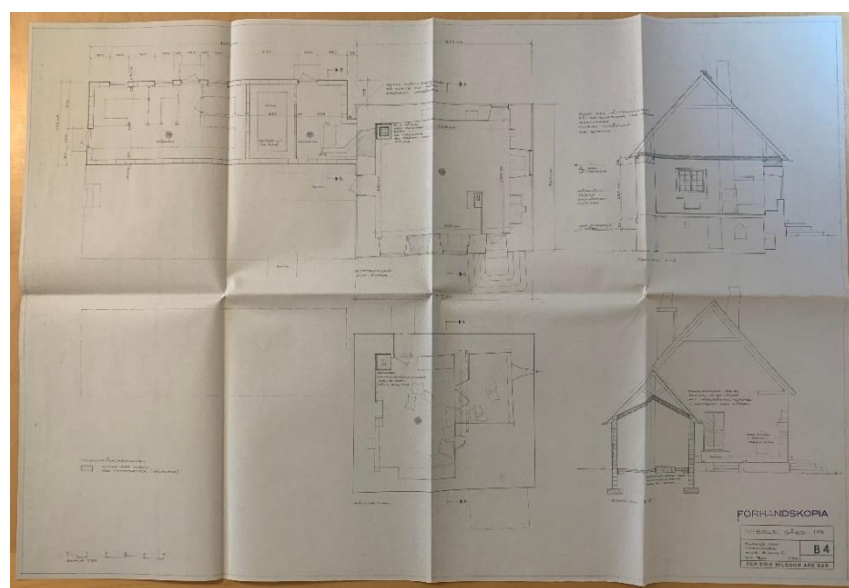
Skisser till högre takvinkel och utbyggnad åt söder på uppmätningssritning av manbyggnaden.
Sannolikt av Per-Erik Nilsson 1968, GMA.



Exteriör från söder med den nya flygelbyggnaden. Perspektivritning,
sannolikt från Per-Erik Nilssons förslag ca 1968–69 till om- och tillbyggnad.
Efter Jonsson & Andersson, 1990.



Slutligt förslag till om- och tillbyggnad. Ritning Per-Erik Nilsson utan år (1968 eller 1969), GMA. Fasader mot öster, söder, väster och norr.



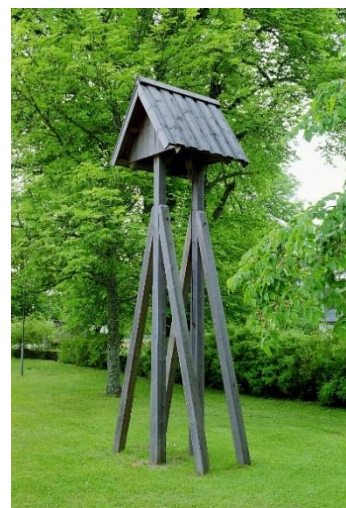
Plan, sektion mot norr, källarplan och sektion av flygeln mot söder. Nedan detalj av planen samt sektionen mot norr.



Landshövding Torsten Andersson inviger Hantverksgården Vible 1/8 1970. I bakgrunden byggnaderna i det skick de fick efter Per-Erik Nilsson om- och tillbyggnad. Efter Gotlands Folkblad 3/8 1970, GMA.



Exteriör från öster före tillbyggnaden åt öster. Foto från 1989, uppsatt i Vibble gård.



Exteriör från invigningen av klockstapeln 26/3 1991. I förgrunden klockstapeln i sin ursprungliga form utan snedsträvor. GT 26/3 1991, GMA. T.h. klockstapeln efter strävornas tillkomst. Foto Danne Pe Pettersson 1997, Visby stift.



Exteriör från öster före tillbyggnaden från 2012–13. Foto Danne Pe Pettersson 1997, Visby stift.



Vibble gård och kapell från öster före tillbyggnaden 2012–13. Foto Region Gotland, trol. 2012 (<https://www.gotland.se/79567>).



Exteriör från öster 2012, ombyggnaden av entrén har inletts. Foto Carl-Johan Ivarsson, Kyrkokartan, Minkarta.se.



Utbyggnaden strax efter sitt uppförande med grå färgsättning. Foto Bertil Nilsson (?) 2013. Efter Tre kyrkor 2013:2.



Exteriör från sydöst innan pergolan på tillbyggnaden övertäcktes av transparent skyddstak. Foto JL 2018.

Nulägesbeskrivning

Exteriör

Kapellet består av en kyrksal med rektangulär planform och vänt mot altaret vid salens norra sida. Kapellet har ett högt brant sadeltak och är fogat till en lägre flygel. Flygeln är en något uppdelad byggnadskropp som rymmer förhall, sakristia och expeditiionslokaler. Kapellet har putsade murar med huggen kalksten i hörnkedjor, socklar och omfattningar kring de medeltida öppningarna åt väster. Putsränder på hörnkedjorna visar att puts varit planerat från början, dock med mindre framträdande hörn. Murverket är kalksten, av delvis små dimensioner, samt åtskilliga lagningar och kompletteringar av tegel och – i gavelröstena och flygelbyggnaden – lättbetongblock. Kring fönstren i öster är väggen förändrad och tunnare än i övrigt. Flygelns östra del har fasader i trä. På taken ligger tegel utom flygelns tillbyggnad åt öster som täcks av plåt.

Ingången till kapellet sker genom en glasad metalledör i flygelbyggnaden. Ytterligare en ingång finns i östra muren, men även det stora rundbågiga fönstret åt väster är en medeltida portal med profilerad omfattning. I västra muren sitter även en delvis skulpterad portalomfattning kring källaringången, sannolikt – men inte säkert – en hitflyttad från annan plats på gården. Fönstren i övrigt har en enkel rektangulär form, delvis från 1969–70 efter äldre förebilder. Exteriören i både kapellet och tillbyggnaden har en kärv karaktär som tillfördes av arkitekten Per-Erik Nilsson vid ombyggnaden 1969–70. Färgsättningen är diskret i puts och vitmålat trä, men med röda fönsterbågar i flygeldelen mot öster och söder. En loggia med transparent tak rymmer en altan för sittgrupp, samt en ramp, inhägnad av en låg mur, i anslutning till den låga mur som markerar den 1943 brunnna 1600-talsflygelns utsträckning.



Exteriör från sydöst av kapellet och flygeln. Foto JL 2020.



Exteriör från sydöst av kapellet med gårdskorset och klockstapeln. Foto JL 2020.



Exteriör av kapellet från sydöst. Foto JL 2020.



Exteriör av entrébyggnaden från nordöst. Foto JL 2020.



Sandstensblock med reliefmönster i senrenässanskaraktär av 1600-talstyp, sannolikt från omfattning till spis eller annan arkitekturdetalj från den 1943 brunna äldre manbyggnaden. T.h. loggian med kapellbyggnadens huvudingång och rampen sedd mot söder. Foto JL 2020.



Loggian mot norr med sydfasadens östra del samt kapellets sydöstra hörn i fonden. T.h. kapellets sydöstra hörnparti. Foto JL 2020.





Hörnkedja med putsrand i kapellets sydöstra hörn. T.h. ingången i östfasadens norra del. Foto JL 2020.



Exteriör från nordöst. Foto JL 2020.



Exteriör från nordöst samt detalj av nordöstra hörnkedjan. Foto JL 2020.



Nordfasaden. Foto JL 2020.



Exteriör från nordväst och sydväst. Foto JL 2020 respektive 2018.



Västfasaden sedd från norr. Foto JL 2018.



Det medeltida fönstret i kapellets västra mur, tidigare portal. Foto JL 2018 och Lisa Johansson 2020, Gotlands Museum.



Portal i västra murens södra del med ingång till källaren. Foto JL 2020.



Källarportalen. Foto JL 2020.



Källarportalens bågkrön, sett inifrån. Foto JL 2020.



Detaljer av portalens bågkrön, t.v. vulsten, t.h. den södra knoppen underifrån. Foto JL 2020.



Detaljer av portalens bågkrön, t.v. den norra, t.h. den södra knoppen. Foto JL 2020.



Sockeln i nordvästra hörnet. Foto JL 2020.



Sydvästra hörnets sockel och hörnkedja. Foto JL 2020.



Södra flygelns västfasad från norr och, detalj, söder. Foto JL 2020.



Kapellet och södra flygeln från sydväst. Foto JL 2020.



Flygelns södra del från sydöst. Den låga muren markerar den 1943 nedbrunna 1600-talsflygelns grundmur. Den murade gaveln från 1969–70, trädelen från 2012–13. Foto JL 2020.



Kapellet och södra flygeln från sydväst. Foto JL 2020.



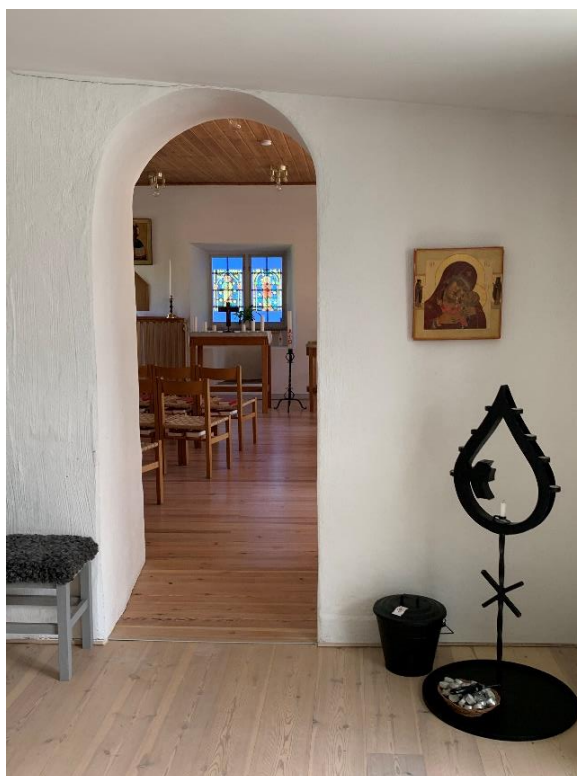
Södra flygeln från söder. Foto JL 2020.

Interiör

Invändigt nås kapellet via en förhall som är förenad med kyrkorummet genom två olikformade öppningar utan dörrar. Kyrkorummets sidoväggar är putsade medan golvet är av trä, liksom det plana innertaket med synlig träådring. Färgsättningen är vitt och trä bruna färg. Ett blickfång utgör det asymmetriskt placerade altarfönstrets bilder av medeltida glasmålningar mot blå bakgrund. Fönsternischerna uppvisar stor skillnad mellan de äldre i tjocka murar samt de åt öster som är placerade i en mur som sannolikt nymurades 1969-70 istället för ett många gånger förändrat och skadat murparti.

En lucka i taket snett ovanför ingången till kyrkorummet leder upp till vinden, via en väggfast steg. Vinden utgör ett högt utrymme med en enkel takstol mellan två gavlar av slammade lättbetongblock. En lagning i taket visar platsen för en riven skorsten, varav spår syns i kyrkorummets sydvästra hörn. Flygeln har en delvis öppen planlösning kring den krökta entré- och förhallen i tillbyggnaden från 2012-13 medan den äldre, västra delen från 1969-70, där sakristian är belägen, är mera sluten, delvis för att den byggdes för att vara förråd och pannrum. Väggar och innertak har vitmålade ytor. Innertaket följer överallt det låga yttertakens former, vilket tillsammans med de vinklade väggarna bidrar till att variera byggnaden.

Under kyrkorummet ligger en källare med bevarade medeltida murar. Källaren nås via den av en huggen sten med ett dekorerat bågkrön på kapellbyggnadens västra ytersida. Den är uppdelad på ett större rum innanför dörren och ett mindre rum som nås via en passage i det större rummets norra mur. Golvet är lagt av oregelbundet formade släta kalkstenshällar, taket är av trä med synliga bjälkar, förnyat efter branden 1943. Det större rummet har tre rakspetsiga murnischer, som sannolikt har medeltida ursprung, även om nischen på rummets norra sida i slutet av 1930-talet var rektangulär med horisontell övre avtäckning. Mellan det större och mindre rummet finns en glugg med huggen rundbågig omfattning, som ligger i liv med väggytan mot det större rummet men har en djup nisch in mot det lilla rummet. I slutet av 1930-talet fanns enligt en uppmätning (GMA) även en trappa med öppning i den södra muren nära sydvästra hörnet. Bland undanställda dörrar förekommer gångjärn av den 1600-talstyp som Sæve tecknade av 1868, vilket antingen innebär att gångjärnen tagits tillvara ur den utbrända ruinen, eller att allt brännbart i dåvarande Stensalen inte förstördes vid branden 1943.



Förhallen till kapellet, mot norr samt ingången till kapellrummet. Foto JL 2020.



Förhallen mot norr med ingången till kapellet. Den rundbågiga portalen utgör den tidigare dörröppningen mitt i Stensalens sydfasad. Den rektangulära öppningen rymde 1943–70 ett fönster när väggen var yttervägg. Foto JL 2020.



Interiör mot altaret i norr. Foto JL 2020.



Interiör mot altaret i norr i kvällsbelysning. Foto JL 2018.



Interiör mot ingången i söder. Foto JL 2020.



Interiör mot sydöst. Till höger syns spår från den tidigare skorstenen från 1969–70. Foto JL 2020.



Interiör mot öster. Foto JL 2018.



Interiör mot nordöst. Foto JL 2018.



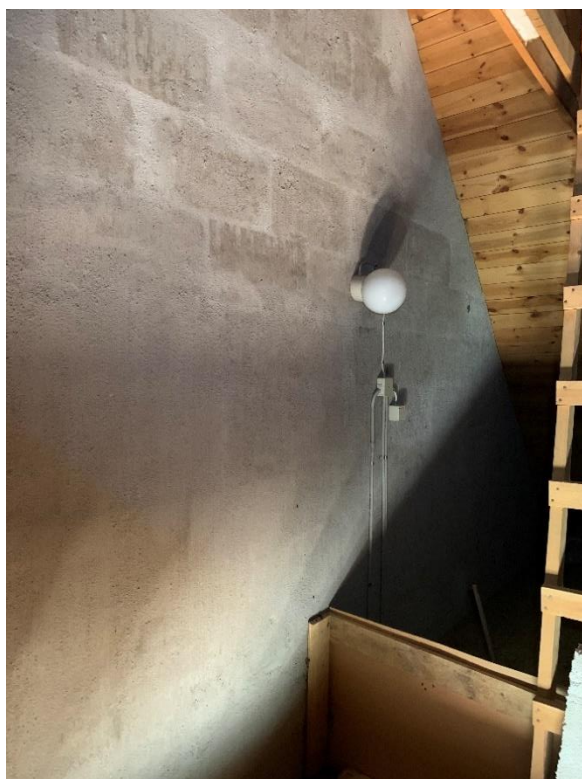
Innertaket. Foto JL 2018.



Fönstret i väster, ursprungligen portal. Foto JL 2018 respektive 2020.



Fönster med nisch i norra muren. T.h. det södra fönstret åt öster. Foto JL 2020.



Uppgången till vinden. Foto Lisa Johansson 2020, Gotlands Museum. T.h. vinden mot sydväst. Foto JL 2020.



Vinden mot norr och nordöst. Foto JL 2020.



Vinden uppåt mot söder samt mot väster med igensatt öppning efter tidigare skorsten från 1969-70. Foto JL 2020.





Förhallen mot söder. Foto JL 2020.



Ingången från förhallen till sakristian. T.h. interiör av sakristian mot söder, placerad i flygelns äldre del, längst mot söder. Foto JL 2020.



Förhallen mot söder med huvudentrén och dörr till expeditionsrum i södra flygelns 2012–13 tillbyggda del. T.h. fönsterparti i samma expeditionsrum. Foto Lisa Johansson 2020, Gotlands Museum, respektive JL 2020.



Samma expeditionsrum som ovan sett mot söder. Foto JL 2020.



Trappa till källarnedgången, sedd mot väster. Foto Lisa Johansson 2020, Gotlands Museum. T.h. källarens större, yttre rum mot sydväst med fundament för den rivna skorstenen. Foto JL 2020.



Källarens större, yttre rum, mot söder. Den källartrappa som på uppmätningen från före branden 1943 mynnade i väggens högra del är igensatt. Foto JL 2020.



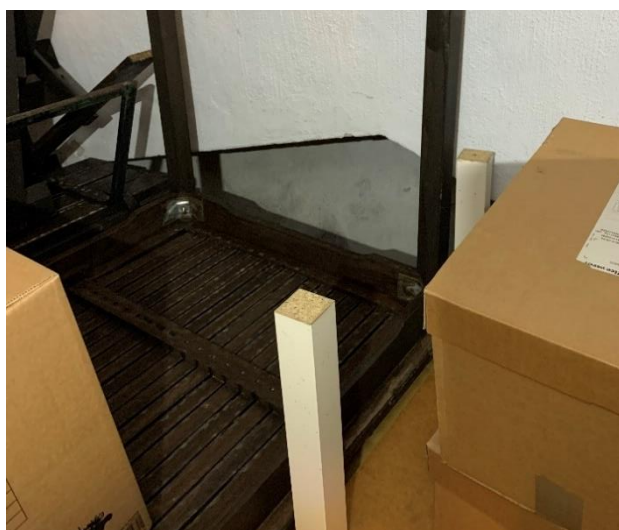
Källarens större, yttre rum, mot väster. Foto JL 2020.



Källarens större, yttre rum mot norr med öppning till det inre och mindre rummet. I muren till höger om öppningen skymtar överdelen av en av rummets rakspetsiga murnischer. Foto JL 2020.



Källarens större, yttre rum mot öster. En murnisch med lågt rakspetsigt krön anas i fonden, en med höga krön synlig till höger. Foto JL 2020.



Murnischer i det större källarrummets östra och södra murar. Foto JL 2020.



Det inre, mindre källarrummet mot söder med rundbågig glugg ut mot yttre rummet. Den yttre omfattningen, ligger i liv med murens andra sida, men muren är svår att tolka som en tidigare yttervägg. Foto JL 2020.



Det inre, mindre källarrummet, sett mot väster och norr. Öppningen i fonden vetter mot en gallerförsedd glugg. Foto JL 2020 resp. Lisa Johansson 2020, Gotlands Museum.



Glugg mot norr från det inre, mindre källarrummet samt beslag på en i källaren magasinerad dörr. Foto Lisa Johansson 2020, Gotlands Museum (bilden med beslaget efterbearbetad). T.h. Säves teckning från 1868 av beslag i Stensalen. Detalj av foto i GMA.

Fast inredning och inventarier

Med undantag av några nischer är alla inredning i rummet flyttbar. Altarbordet från 2004 är liksom dopfunten gjord av Jörgen Bogren i Othem med kalkstensskivor från Slite stenhuggeri. Som altarprydnad fungerar ett krucifix av metall samt fönstrens bilder av glasmålningar från Träkumla kyrka i församlingen samt en ikon högre upp på alturväggen. En äldre nisch, sannolikt medeltida, är inredd med dörrar och utgör sakramentsskåp. En större nisch på altarets andra sida utgör ett igensatt fönster, i vilket en mindre nisch är infälld, och fungerade som dopplats innan dopfunten anskaffades. Fönsternischen bakom i norra muren utgjorde ursprungligen altare.

Övrig inredning, som de kopplade stolarna, ambon med mera härrör från kapellets tillkomsttid på 1980-talet eller senare. En madonnabild, Vår Fru av Walsingham, troligen från 2000-talet, utgör en av få skulpturer. En klocka fanns sedan kapellets tillkomsttid hängd på muren vid sydöstra hörnet, där hålen ännu sitter kvar sedan den togs ner vid tillbyggnaden 2012–13. Klockan, sannolikt från 1980-talet, kompletterades av att kapellet i gåva erhöll Vibble gårds gamla vällingklocka, vilken såldes på 1930-talet till Grauners pensionat, där den hängde tills pensionatet lades ner. Denna placerades 1991 i en klockstapel.



Kapellets inredning sedd uppifrån mot altaret i norr. T.h. altaranordningen. Foto JL 2020.



Altarbordet sedd från nordöst, tillverkat av Jörgen Bogren, Othem, 2004. T.h. altarkrucifix. Foto JL 2020.



Detalj av altarbordet av Jörgen Bogren, Othem, skivan från Slite stenhuggeri, 2004. Foto Lisa Johansson 2020, Gotlands Museum.



Fönstret bakom altaret med transparenta fotografiska bilder av glasmålningar från Träkumla kyrka. T.h. sakramentsskåp i bevarad sannolikt medeltida nisch. Foto JL 2020.



Sakramentsskåpet. Foto JL 2020. T.h. sakramentsskåpet öppet. Foto Danne Pe Pettersson 1997, Visby stift.



Nisch, formad av ett igensatt tidigare fönster, under kapellets första tid använd som dopplats, nu ljusbärare. T.h. mindre nisch med skulptur av Madonnan av Walsingham. Foto JL 2020.



Dopfund av oljad gotländsk ek och kalksten, gjord Jörgen Bogren, Othem, och Slite stenhuggeri 2004, skänkt 2006 av Västerhejde kyrkliga slöjdförening. Foto JL 2020.

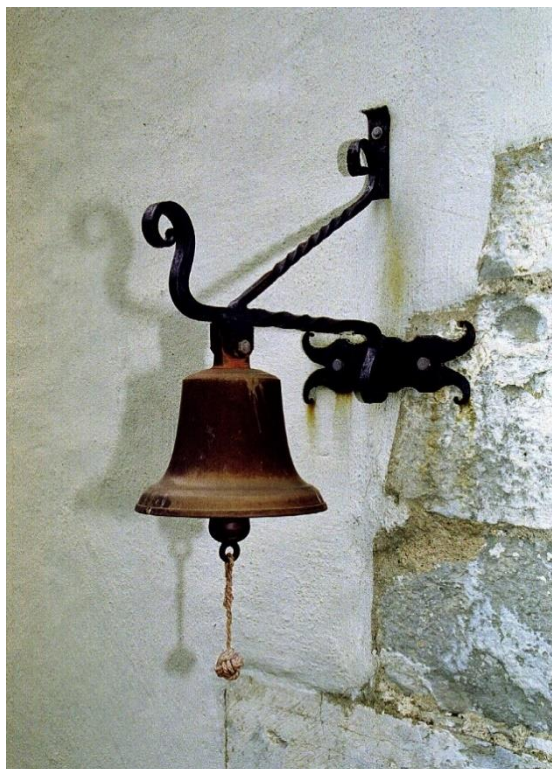


Ambo från Gotlands
Byggen, 1980-talet, med
vitt kläde. Foto JL 2020.



Takarmatur och orgel. Foto JL 2020.

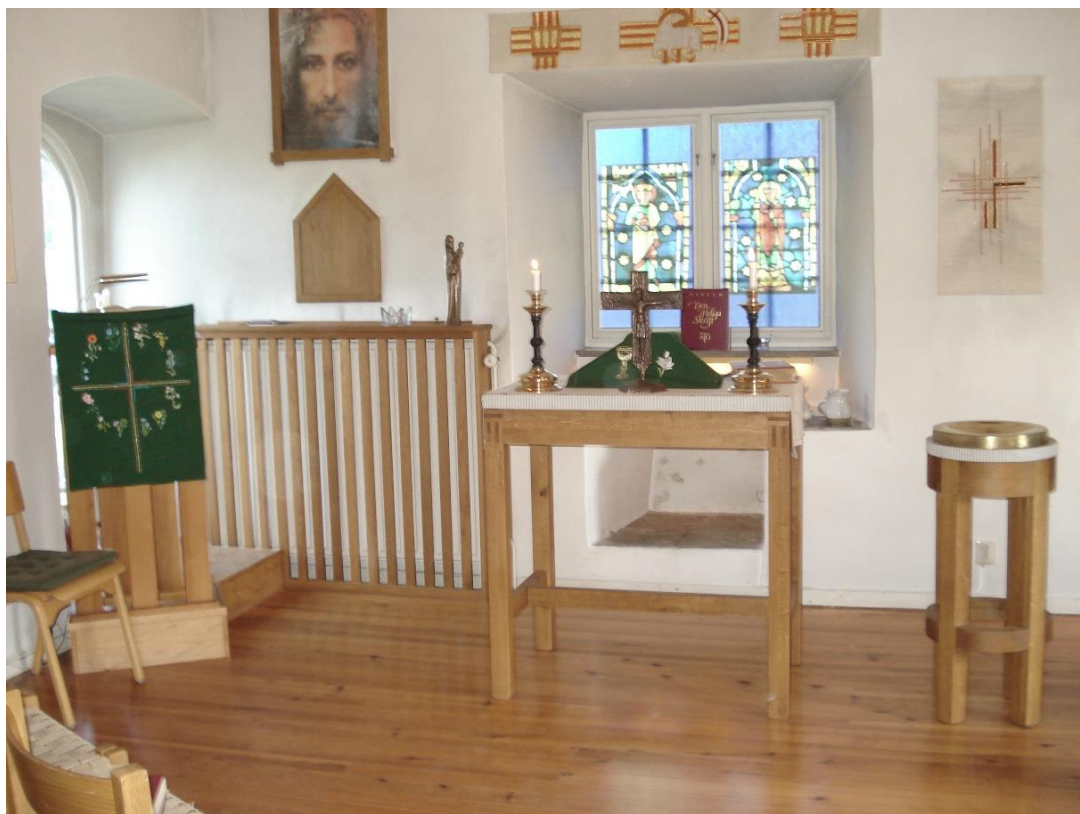




Klocka, tidigare (före 2012?) placerad på östra delen av kapellets ingångsfasad mot söder. Foto Danne Pettersson 1997, Visby stift. T.h. klockan i stapeln, Vibble gårds tidigare vällingklocka. Foto JL 2020.



Mariabild och minnestavla i kapellets förhall. Foto JL 2020.



Interiör mot altaret 2012 med väggarnas dåvarande bildprogram. Foto Carl-Johan Ivarsson, Kyrkokartan, Minkarta.se.



Interiör mot ingången i söder innan pergolan utanför fönstren i den på bilden solbelysta entréhallen försågs med skuggande tak. Foto JL 2018.

Restaureringar

Byggnaden har genomgått stora förändringar, som redogjorts för ovan i det byggnadshistoriska avsnittet. Dock är det mycket sporadiskt känt hur rummet har sett ut tidigare. En av få uppgifter ändå in i vår tid ger Sävemästaren. Rummet, Stensalen, nåddes utifrån, säkerligen även inifrån genom en ingång på samma plats som den nu rundbågiga öppningen mitt på södra sidan. Salen hade samma höjd som i dag, men takbjälkar under panelen. Åt väster fanns två fönster, det vill säga, dels det som finns på foton före branden, dels ett som avtecknar sig i putsen ovanför källarportalen på några äldre foton. (Källargången Sävemästaren nämner måste alltså ha legat nedanför detta fönster.) Mot norr och öster däremot fanns bara ett fönster vardera, vilket är märkligt eftersom han ritat ut två på var sida i sin teckning och det finns två nischer åt norr. Sannolikt rörde det sig alltså om invändigt igenmurade fönster och blindfönster. Fönsternischerna verkar ha sett ut som det bakom altaret och spis fanns på södra väggen (excerpt i GMA). Sävemästaren omtalar en gammal dörr med snidad omfattning och pryddligt gångjärnsbeslag, vilket han tecknar av (foto i GMA).

Därefter är uppgifterna om rummets inre utformning få, liksom om underhåll. Alfred Edles foto 1922 visar att underhållet varit begränsat. Portalen åt väster hade murats igen och troligen var det då man öppnade den nuvarande dörren åt öster. Ägarna Kistner restaurerade Stensalen i omgångar under 1930-talets slut och 1940-talets början, men utöver att fasader putsades, fönster justerades med mera är det oklart vad som skedde. Salen var förfallen men skulle återfå sin festliga prägel så stiltroget som möjligt, berättar ett tidningsreportage (GA 31/7 1937, GMA). Gunnar Svahnström var dock djupt kritisk till vad som företogs, även om det bara nämns i generella ordval (brev till Bertil Berthelsen, RAÄ, 15/4 1943, GMA). Återuppbyggnaden efter branden blev enkel och fullbordades sannolikt inte eftersom huset så snart därefter var starkt förfallet. Den stora restaurering som sedan genomfördes 1969–70 blev snarare en ombyggnad än restaurering. Vissa partier, som huvuddelen av muren åt öster, som kring fönstren är ersatt av en tunn vägg, murades om. Gavlar och en ny flygel tillkom, taket höjdes och nytt innertak byggdes, medan golvbjälklaget förefaller ha kunnat bevaras. Ytskikt och alla fönster och dörrar förnyades.

Senare förändringar är att inredningen delvis förnyades några år före 2006 och att skorstenen på västra taket rivits. En tillbyggnad skedde 2012–13 efter ritningar av arkitekt Åke Jansson, men det är oklart om kapellet genomgick någon större restaurering samtidigt utöver vad som berördes av flygelns äldre del.

Arkeologi

De gotländska kyrkorna erbjuder ett stort mått av arkeologiskt intressanta spår. Det gäller både marken som kyrkan står på och kyrkogården samt ibland även de närmaste omgivningarna. Kyrkorna byggdes ofta på redan etablerade platser och under de nära tusen år en kyrka stått på samma plats har det avsatt lämningar, som kanske inte är lika märkbara som den stående kyrkan men som är värda att uppmärksammas som viktiga kunskapskällor. Det är till exempel spår av tidigare kyrkobyggnader, bevarade trä- eller stenkistor, bildstensfragment, gravklot och gravstenar, men även runristningar och lösa föremål. I föreliggande avsnitt fokuseras på anläggningar under mark och golv. De artefakter som är med i rapporten är sådana som representerar något som kan peka på att det finns okända fornlämningar. I det här fallet är det företrädesvis vikingatida föremål som kan tyda på att det finns gravar kvar från det tidigaste kyrkoskedet.

På den norra sidan av kyrkorna ligger många av de äldsta kristna gravar som vi känner till. Här begravdes framför allt kvinnor under kyrkans tidiga existens i enlighet med ett könssegregerat gravskick. Redan under 1200-talet upphörde i flera fall bruket att använda norra sidan av kyrkogården som begravningsplats. Bruket återupptogs först under 1800- och 1900-talen. När den började användas för begravingar igen påträffades gamla gravar, inte sällan gravar från vikingatiden och den äldsta kristna tiden på Gotland. Ofta hade gravläggningen skett i kläder med spännen och utsmyckningar som hör vikingatidens sista del till. Fynden är mycket intressanta men tyvärr inte så utförligt beforskade som man kan föreställa sig. Det rör sig om föremålsfynd av vikingatida karaktär, av personlig art och som tillhört klädedräkten och med denna fått följa med i graven. Vanliga föremål är pärlor, knivar, kammar och olika typer av smycken relaterade till klädedräkten (Thunmark-Nylén 1995).

Under kyrkornas golv ligger ofta gamla gravar med bevarade trä- eller stenkistor. Något som också noterats särskilt är spår efter äldre kyrkor, träkyrkor i form av syllar, stavkonstruktioner eller sekundäranvända plankor och spår efter stenkyrkor i form av murverksrester under mark och golv. Dock har inte sekundärt inmurade detaljer i den nuvarande kyrkan som fasadstenar eller friser tagits upp i avsnittet om arkeologi, liksom inte heller ännu stående murverk som ingått i en äldre anläggning.

I putsen på kyrkornas väggar påträffas ibland medeltida inskrifter och putsristningar. Ofta har inskrifterna runor, vilket är av stort intresse för kunskapen om runor, eller innehåller graffiti i form av tecknade figurer. Av någon anledning har run- och bildstenar från äldre tider tagits till kyrkan för att införlivas i byggnaden. I kyrkornas byggstenar finns också stenhuggarmärken och med hjälp av dem kan man få en uppfattning om delaktigheten i kyrkobyggena.

Kyrkornas vindar och övervåningarna i tornen har genom tiderna använts som förvaring, även om kulturhistoriskt värdefulla föremål i regel tagits om hand och nu förvaras på annan plats. De lager som bildats på valvens ojämna ovansidor kan dock innehålla lösa delar till inventarier som tidigare förvarats där eller spår av tidigare reparationer på kyrkobyggnaden. De kan innehålla rester av vardagliga föremål som berättar om hur vinden och tornen har använts eller personliga saker som burits upp i hopp om få ett skydd i kyrkans hägn. Äldre stegar, klockrep, redskap från hur taken tjärats förekommer också. Kyrkogårdsmurar, såväl de medeltida som de yngre kan innehålla byggmaterial som per definition är fornlämning eller fornfynd, som till exempel stenar med ristningar.

I texten förekommer ett särskiljande av fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar. Med *fornlämning* avses lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten (villkor baserade på Kulturmiljölagens 2 kap.), och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit före 1850. Med *övrig kulturhistorisk lämning* menas de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning uppfyller fornlämningsrekvisiten, och vars lämningar huvudsakligen kan antas ha tillkommit 1850 eller senare samt de typer av lämningar som enligt Riksantikvarieämbetets bedömning inte uppfyller fornlämningsrekvisiten. Rörande registren är det dock viktigt att peka på några källkritiska problem. Fornsök och Fornreg, de digitala registren för information om fornlämningar, är användbara källor för information om kyrkomiljöer. Men de utgör i sig ett källkritiskt problem då 10 000-tals lämningar vid digitalisering har kommit att registreras på felaktig nuvarande belägenhet eller fyndplats. Ofta är uppgifterna korrekta men när flera fornlämningar påträffats intill varandra, som till exempel

stenkistor på kyrkogården, är det svårt att veta om en borttagen kista i ett dokument är densamma som en som i tidigare upprättade beskrivningar anges ligga kvar på fyndplatsen.

Övrigt

Kapellet ligger på platsen för ”Wijble” gård som det benämns på Gabriel Elephants skattdrägningskarta från 1694. Det finns inga fornlämningar på dagens fastighet, eller i omedelbar anslutning till, men då delar av kapellet är byggda på och innehåller medeltida delar är byggnaden klassad som byggnadsminne¹. Detta innebär att det kan finnas rester av annan medeltida bebyggelse under jord och att markingrepp bör ske under antikvarisk medverkan.

I SHM finns uppgifter om en silverskatt funnen på Vible gård redan 1739. Var på dåtidens fastighet fyndet gjorts är givetvis inte känt idag. Det beskrivs enligt följande i SHMs databas:

”Stort, öppet silverspänne med varghuvuden i ändarna och mycket långt ”horn”; har förmodligen tjänstgjort som spänne att fästa rock eller kappa med frampå bröstet. Två något mindre spännen med mångkantiga knappar på, ändarna. Sex stora ringar med något smått silver. ”En hop gamla mynt” tillsammans vägande 135 1/8 lod. mest tyska, ”Cölnische”, samt Ethelreds, Cnuts och Hardacnuts jämte några nötta arabiska mynt, ”Constantinopolitanska”. Endast de nämnda tre silverspännena behölls, det övriga återlämnades. Fyndet gjordes år 1739 en halv mil från Visby i tullinspektoren Sundmarks gård Vible, där en hund skulle gräva ned ett ben och därvid på c:a 1 tum djup krefsade fram mynten ur jorden².” Fyndet nämns också av Hilfeling 1799 som såg två engelska vikingatida mynt vid sitt besök 1799³.

Värdering

Allmänt

Alla kyrkor bidrar till att materialisera bilden av det heliga. Invändigt utgör de en ram för mötet mellan människan och det livsavgörande på ett sätt som andra rum inte gör. Till det yttre markerar de sin belägenhet i landskapet, men tar också det yttre rummet i anspråk och utgör en påminnelse om värden som ligger vid sidan om vardagen. Genom historien har betoningen legat på olika delar och egenskaper i kyrkan. Samtidigt finns det många likheter mellan skilda kyrkor, särskilt för dem som ingår i samma kyrkliga tradition. Stor omsorg har sedan det kristna kyrkobyggandets äldsta tid ägnats konsten och arkitekturen. I kombination med att många kyrkor också är gamla hör de till våra viktigaste kulturmiljöer.

Kyrkorna på Gotland utgör en del av den världsöverspännande kristna kyrkans byggnader, en del av kyrkorna i Sverige och en del av kyrkobyggandet på Gotland. Gotlands kyrkobyggande är relativt homogent. Byggnadsdetaljers utformning och tillvägagångssätt vid kyrkornas planering återkommer mellan olika socknars kyrkor, men kan sedan skilja sig från principer som använts i andra landsändar. Exempel på det är att de äldsta gotländska stenkyrkorna följde samma modell av kyrka med långhus, kor och absid, som var allmän i de nordiska länderna. I nästa skede kom dock kyrkorna att förnyas på 1200- och 1300-talet på ett för Gotland karaktäristiskt, men i övriga Sverige okänt sätt. Under 1200-talets slut och 1300-talet byggdes kyrktorn på Gotland, vilket sällan hände vid kyrkorna på fastlandet. Den gotländska kalkstenen möjliggjorde valvslagning och

¹ Skattdrägningskarta Västerhejde 1694 (1752).

² SHM inv. nr. 107 & 108.

³ Hilfeling 1994.

byggnadsskulptur utan motstycke i resten av Sverige till vare sig mängd eller konstnärlig kvalitet. Under 1400-talet byggdes kyrkor om- och till i Mellansverige och försågs med heltäckande kalkmålningar, något som inte hade någon motsvarighet på Gotland. Under 1800-talet förnyades tusentals kyrkor i södra och västra Sverige genom att en äldre revs och ersattes av en ny och större, eller byggdes om genomgripande. Detta berörde endast någon enstaka av de gotländska kyrkorna. Sammantaget har detta gjort att de gotländska kyrkorna representerar ett medeltida byggande under en tid då inte så mycket byggdes i övriga Sverige. Men utmärkande är dessutom att på Gotland finns dessa medeltida byggnader ofta kvar, relativt oberörda av senare förändringar och ännu i bruk.

Häriigenom utgör varje kyrka ett omistligt exempel på medeltida kulturmiljö inte bara ur ett lokalt gotländskt perspektiv utan även ur ett riksperspektiv. Eftersom inte heller Centraleuropa efter krigstider och andra perioder av förändringar till så hög grad har kvar större uppsättningar av medeltida sockenkyrkor och framför allt medeltida träskulptur har de gotländska kyrkorna därigenom ett internationellt intresse. De formades i hög grad under inflytande av byggmästare från västra Tyskland, från Westfalen och området kring Köln, vilket ytterligare ger dem en internationell betydelse, liksom att det tidiga kyrkobygandet uppvisar stilpåverkan från östra Europa. Sedan 1800-talets slut har kyrkorna på Gotland kommit att uppmärksammas av arkitekter och konstnärer och har fått stå förebild för kyrkor på fastlandet, vilket gör att kyrkor från 1800- och 1900-talet med gotländskt inspirerade motiv återfinns i Skåne, Västergötland, Stockholm och på andra platser.

De gotländska kyrkorna har vissa särdrag i formen, men de intar också en särskild ställning i bygden. Över hela Sverige har, liksom i många andra länder, kyrkan utgjort en central och samlande punkt, även om de mera sällan legat mitt i en by, så som de gör i en del andra delar av Europa. Men på Gotland har kyrkans roll som samlande byggnad levt kvar bättre än på en del håll. Denna uppfattning är stark även i resten av Sverige, men bebyggelseförskjutningar till följd av nya järnvägssamhällen och bruksorter, en mer polariserad sockensammansättning, större avstånd mellan kyrkorna och att de inte har haft torn kan ha bidragit till det. Medan kyrkorna på Gotland genom sina torn och tätare avstånd samt en viss skepsis till förändringar har behållit sin plats i en sockenmedvetenhet, som även i sig är ovanligt stark på Gotland.

För de gotländska kyrkornas kulturhistoriska värde och särställning gäller åtskilliga gemensamma saker. Kyrkorna är närmare hundra och Gotland utgör som Visby stift det stift som har nästan uteslutande medeltida kyrkor, därtill tillkomna och ombyggda före mitten av 1300-talet. Eftersom de så tydligt har parallella tillkomsthistoriker utgör varje kyrka en omistlig del i ett pussel av olika byggnadsetapper. Byggnaderna är utsmyckade av skulpterade portalomfattningar, kalkmålningar och skulpturer. Glasmålningarna saknar till omfattning motstycke i resten av norra Europa. 93 procent av bevarade medeltida glasmålningar med figurscener i Sverige kommer från Gotland (i kyrkorna eller på museer). Flera medeltida möbler, mest bänkar, finns också i kyrkorna. Föremålen visar hur kyrkorna användes under medeltiden och kan bidra till att ge en autentisk upplevelse av medeltida miljöer. Inte minst gäller detta kyrkornas vind och särskilt tornets övervåning, där rummet i hög grad präglas av murade dörr- och fönsteröppningar som skapar en autentisk ljussättning. Virket och murbruket kan visa upp spår från hur själva byggnadsarbetet gick till och kan avspegla hur kyrkan i äldre tid drabbats av eldsvåda.

Föremålen i kyrkorna är inte bara medeltida. Gotland har även en hög andel av bevarade bänkinredningar från 1600-talet av ett slag som på svenska fastlandet ersattes av ny inredning i

slutet av 1800-talet. Från 1700-talet finns bevarat ett rikt måleri, inte minst målningar på bänkinredningen. De gotländska dopfuntarna utgör ett särskilt kapitel, där de mest framträdande utgörs av de tidigmedeltida sandstensfuntarna, som fick ett nytt uppsving på 1600-talet. Södra Gotlands stenhuggerier producerade sedan altarpuppsatser i sandsten av ett slag som inte är vanligt utanför Gotland. Genom det sena 1800-talets och 1900-talets kyrkorestaureringar, ofta av framträdande stockholmsarkitekter, kan man följa förändringar i synen på öns kyrkor.

Kyrkornas lägen visar på centrala platser i bygden, placerade vid en tidigare korsväg med, om inte förhistoriska så åtminstone medeltida ursprung. De avspeglar det höga välstånd från medeltidens omfattande handel som rådde när de kom till och illustrerar något av den komplicerade kyrkohistorien. Av stor betydelse är kyrkogårdarna runt kyrkorna som är omvärdade och används. Många av dem har en intakt medeltida utsträckning. Andra visar kyrkogårdens utveckling under 1800-talet och hur folkmängden ökat. Trädrader och gravtyper illustrerar hur nya delar har tagits i bruk under 1800- och 1900-talet.

Anmärkningsvärt är att kyrkorna ännu används för sitt ursprungliga syfte. För Gotlands del har det kunnat ske utan större ombyggnader av kyrkorna, trots förändringar i befolkningsstorlek. Nästan alla är i bruk (de som är öde har varit det sedan minst 400 år) och används, om än med olika intervall. Öns kyrkor har genom sin ålder, kvalitet och i sammanhanget starka karaktär en identitetsskapande roll. I de många, ofta små, socknarna finns en särskild känsla, där kyrkorna intar rollen av kraftfulla symboler för hemsöcken. Hur klockorna har ringts avspeglar skillnader mellan kyrkorna och än idag finns kimningsstenar beredda i klockvåningen för det ringningssätt med små stenar som endast finns på Gotland och de skånska landskapen. Kyrkorna har både en starkt lokal förankring och utgör samtidigt punkter i ett världsomspännande nätverk som förbinder länder och kontinenter genom religion, arkitektur, konst, musik över århundraden.

Sedan ett drygt sekel har kyrkorna på ön varit en turistmagnet. De är öppna sommartid, på ett annat sätt än på det svenska fastlandet, och brukar vara välbesökta.

Kyrkobyggnaden

Vibble kapell har ett stort miljöskapande värde genom sin funktion som kapell och sitt medeltida uttryck i ett samhälle som utmärks av villor från 1900-talets andra hälft där antalet olika verksamheter, utöver bostadshus, är få inom bebyggelsen. Värdefullt är att kyrkobyggnaden ingår i en gårdsmiljö som bär på en till stora delar dokumenterad historia med många olika till namnet kända ägare. Gårdsmiljön består också av den stora parken, där kapellet framträder med sina höga putsade gavlar.

Kapellet innehåller medeltida murar och byggnadsdetaljer som framträder på kapellets västra sida samt i hörnkedjor och socklar och inte minst i kapellets källare, som dock inte är tillgänglig för spontana besök. Mest framträdande är det fint och skickligt huggna bågältet över källardörren med dess elegant tecknade växtornament, som tyder på en driven och säker hand.

Arkitekturdetaljen har genom åren väckt och kommer att väcka frågor, då dess eleganta form inte stämmer med dess enkla placering. En komplicerad detalj utgör även den huggna omfattningen kring en glugg mellan två rum i källaren.

Bland de medeltida byggnaderna på Gotland är Vibble kapell relativt lite utforskat, men å andra sidan är det oklart vad som finns kvar från medeltiden. Äldre foton visar att murverket

genomgått många förändringar. Desto mer intressant är kanske kapellets förhållningssätt till det medeltida. Bortsett från de nämnda detaljerna beror dess medeltida karaktär mycket på arkitekten Per-Erik Nilssons säkra formgivning i slutet av 1960-talet. Till det intressanta hör att Nilsson själv ritat kyrkor, men att i denna byggnad, som han byggde om för ett ickekyrkligt bruk som snickarverkstad, kom den kyrkliga karaktären och de medeltida minnena att leda till att den togs i bruk som kyrka. Ett exempel på hur arkitektur uppmanar till en viss användning, att funktionen följer av formen. Samtidigt vittnar denna kyrkliga etablering om en tendens som varit och ännu är symptomatisk, och en följd av omflyttningar på landsbygden, där nya tätorter vuxit upp på avstånd från sockenkyrkan och församlingen skapar ett nytt kyrkligt centrum där församlingen bor. Företeelsen är typisk för vår tid, men samtidigt inte heller ny, utan går att följa till början av 1900-talet och även in på 1800-talet.

Även om kapellets medeltida delar är svåra att tolka och analysera har kapellbyggnaden en intressant historia ur ett senare och kanske främst nutida perspektiv. Strängt taget är inget känt om hur byggnaden sett ut eller hur den hängt samman med andra byggnader från dess förmodade tillkomst på 1200-talet (att döma av form och utförande på arkitekturdetaljerna) till ombyggnaden under 1600-talets senare del. Vad den ombyggnaden innebar för huset är inte helt klart, men det blev en ovanlig lösning där ett trähus lades till ett stenhus, dessutom av en ovanlig typ av träkonstruktion, varav dock varken rester eller avbildningar finns bevarade trots att byggnaden stod kvar till branden 1943. Den utgjorde där Stensalen, möjligen tänkt som festsal, som uppmärksammades för sin senrenässansinredning av Säve 1868, i en tid när uppfattningen annars var att 1600-talets och senare tiders tillskott skymde minnena från medeltiden.

Foton och handlingar vittnar sedan om en intressant och dramatisk historia under 1900-talet. Ett försummat förfall – trots medeltida murar och en då synbarligen välbevarad 1600-talsmiljö – följdes av en restaurering i enskild regi med annan målsättning och metoder än den då rådande museianknutna akademiska restaureringskonsten. Egna konstverk och en förkärlek för madonnabilder skall enligt uppgift ha präglat inredningen. Byggnaden blev ordentligt upprustad, men det byttes snart i en förödande eldsvåda mitt under krigsåren. Efter en högst nödtorftig hoplappning av resterna vidtog snabbt ett nytt förfall som närapå innebar att byggnaden revs. Knappt något röjde byggnadens ålder. Det sista var sannolikt något Per-Erik Nilsson tog fasta på när han föreslog det höga tak som är så viktigt för karaktären, men som inte bygger på några byggnadsarkeologiska eller dokumenterade spår utan är ett stilistiskt uttryck, också kopplat till arkitektens personligt strama formspråk. Byggnaden inreddes sedan till snickeriverkstad. Gårdens funktion som ett kommunägt samlande centrum för öns hantverk är också lite tidstypiskt för tiden kring 1970, liksom att verksamheten inte överlevde 1980-talet.

Till byggnadens värden hör också den flygel som Per-Erik Nilsson ritade och vars utdragna form dels illustrerar den brunna flygelns längd, men gör ett djärvt avsteg från dess bredd. Ett formsäkert och medvetet grepp var sedan att låta flygeln frilägga den medeltida byggnadens hörnkedjor och samla sina fönster på byggnadens ena sida, för att betona den slutna och medeltida karaktären. I kontrast till denna utformades sedan tillbyggnaden på 2010-talet med sina stora fönster, sin loggia och sin krökta form. Den mur som på ett pedagogiskt sätt skulle redovisa den brunna 1600-talsbyggnadens utsträckning, togs nu i bruk för att dämpa den lutande linje som rampen hade inneburit framför fasaden.

Liksom exteriören är det också de senaste årtiondena som präglar interiören. För kapellrummet har det platta träinnertaket i furu en viss och tidstypisk betydelse, liksom den för mindre nyare

kyrkor karakteristiska lösa inredningen. Av stor betydelse för upplevelsen har också de tjocka murarna samt det stora fönstret åt väster i den tidigare portalen, samt altarväggens fönster- och murnischer. För inredningen har det stor betydelse att det är trämaterial som binder den föremålen samman, även med golv och tak, som kontrast till de vitputsade murarna. Inte minst gäller det stolsinredningen med sina för tiden typiska flätade sitsar i beige färg. Till färgskalan ansluter även senare tillagda inventarier, där främst bör lyftas fram altarbordet och dopfunten i säker formgivning och i gotländsk ek och kalksten.

Till de intressanta lite oväntade förhållandena kring kapellet hör också dess formella ställning inom kulturmiljövården. Som en av få i modern tid tillkomna småkyrkor omfattas den av Kulturmiljölagens bestämmelser i 4 kapitlet om särskild tillståndsplikt genom att den är inrymd i en byggnad som tillkom före utgången av 1939, trots att det endast är källaren och vissa murpartier som byggdes före 1940 och att den en tid varit en utbränd ruin. Men den besitter arkitektoniska och genom sitt bruk och de till gården knutna berättelserna kulturhistoriska kvaliteter som har mycket att göra med de delar som finns kvar från äldre tid.

Karaktäristiskt för huset är att det historiskt sett haft olika funktioner och har präglats av helt olika inredning. På något sätt kan flera av dem förenas i det nuvarande rummets funktion och karaktär – festsalen med sin träinredning, rummet med sina madonnor, snickarverkstaden och därtill återkommande genom åren noterat som diskret kulturminne.

Park- och trädgårdsområdet

Den bevarade helhetsmiljön med kapellet, den tidigare manbyggnaden i söder, nuvarande församlingshem, och de gamla träden har ett högt miljöskapande värde.

Park- och trädgårdsområdet, inklusive den del som tillhör Regionen har i princip samma utsträckning sedan mitten av 1800-talet

Allé som leder in till gårdsområdet och bebyggelsen har funnits åtminstone sedan 1800-talet, även om träden har ersatts av nuvarande lindar. Tidigare växte det en mycket stor och gammal lind i allén som troligen var planterad på 1700-talet.

Trädraden öster om bebyggelsen visar en gränsdragning för gårdstomten från senare hälften av 1800-talet. Kring gårdstomten fanns vid denna tid ett kvartersindelad område.

Rundeln framför kapellbyggnaden har ett gammalt ursprung och syns på en karta från 1860.

Det finns ett flertal gamla träd, troligen planterade under senare delen av 1800-talet, vilka berättar om den tidens planteringskultur.

Naturvärden

Träd, och buskage är värdefulla miljöer för kryptogamer och insekter och som boplatser för fåglar. Det gäller även murar som inte är putsade. En stor del av den biologiska mångfalden är knuten till dessa miljöer, vilka på så sätt är viktiga för bevarandet av hotade växt- och djurarter.

Vid Vibble kapell finns inte några speciellt värdefulla träd utpekade av Länsstyrelsen. Man bör uppdatera om det finns några rödlistade arter genom kontakt med Länsstyrelsen. Vi rekommenderar att man använder Riksantikvarieämbetets metod *Fria och Fälla (2014)* vid förändringar av trädplanteringar som kan påverka murar och gravvårdar.

Händelselista Vibble kapell

Det medeltida stenhuset: Stensalen (sedan 1600-talet eller senare), från 1986 Vibble kapell

ÅR	BYGGNADSDEL ETC:
1000-talets mitt	Silverskatt 1874, daterad till ca 1050, visar att gård fanns här tidigt och att den hade viss rikedom.
1200-talet	Murarnas arkitekturdetaljer i nuvarande kapellet kan stilistiskt dateras till denna tid.
1300–1400- tal	Litteratur uppger en ombyggnad omkr. 1400 (Johansson & Andersson 1990). Möjligen utgår det från byggnadsarkeologiska iakttagelser vid Gunnar Svahnströms undersökningar under 1930- och 40-talen.
1600-talet	En eller flera förändringar. Per Arvid Säve tecknar av detaljer från inredning av 1600-talstyp. En ny manbyggnad tillkom på 1600-talet i trä, men med det medeltida murade huset som ingående del, Stensalen, troligen under den tid Nils Stark, död 1674, ägde gården (Johansson & Andersson 1990).
1700-talet	Ny manbyggnad tillkommer. Den gamla med Stensalen blir sidoställd gårdsflygel. (Johansson & Andersson 1990; Säves teckning, GMA.)
1800-talet	Möjligen genomfördes en ombyggnad i klassicistisk anda av flygeln. Vid Säves besök 1868 är taket rätt flackt. Stensalens östra sida har ett fönster, trots att äldre foton av murverket visar att där tidigare funnits två. Stensalen är i en våning med källare, med ingång från väster genom den portal som formar nuvarande rundbågiga fönstret. En utbyggnad fanns på baksidan för källardörren med sitt huggna krön avtecknade Säve hjälpligt i en mörk och trång källargång. (Säves teckning, GMA.)
1800-talets slut	Ingången till salen genom den medeltida portalen (nuv. fönstret) på västfasaden sätts igen. Sannolikt är det samtidigt som dörren i östfasaden tas upp. Ett förfall vidtar snart (foton i GMA).
Ca 1936-ca 1942	Restaurering genomförs av familjen Kistner, som äger gården. Den medeltida portalen tas upp igen men ändras till ett fönster, invändiga arbeten görs av okänd omfattning och fasaderna putsas. (GA 31/7 1937; brev från Gunnar Svahnström till Bertil Berthelson, RAÄ, 15/4 1943; foton, GMA.)
1943	Den 14/4 brinner flygeln ner till grunden. (GMA.) Kvar står Stensalens väggar. Rummet läggs snart under tak, om än provisoriskt, förefaller det som. Takriktningen ändras till öst-västlig. (Foton i GMA.)
1969–70	Genomgripande upprustning och ombyggnad. Stenkumla kommun har köpt gården, som var förfallen och rivningshotad, och inrättar den till hantverkscentrum. Per-Erik Nilsson arkitekt. Stensalen får högt sadeltak i nord-sydlig riktning,

ÅR**BYGGNADSDEL ETC:**

	inreds till snickarverkstad och kompletteras med en flygelbyggnad för pannrum och förråd. En låg mur anger den brunna 1600-talsflygelns utsträckning. (Johansson & Andersson 1990; ritningar i GMA.)
1986	Stensalen öppnas som kapell Annandag Påsk och invigs senare för kyrkligt bruk av biskopen. Västerhejde församling, som sedan 1983 hyrt gården tar 1985 över den och det som är kvar av hantverkscentret, som inte riktigt fungerat enligt planerna. Snickarboden blev Vibble kapell. Fönstersmygen i norr blev altare, nischen i samma vägg blev dopplats. Gårdskorset byggs. (Tre kyrkor 2006:1.) Flygeln inreds, nu eller senare, till sakristia och andra funktioner. Pannrummets skorsten rivs.
1991	Klockstapeln byggs för gårdens forna vällingklocka som skänkts till kapellet. Efter några år kompletteras den med snedsträvorna. (GT 22 och 26/3 1991, GMA.)
2005–06	Kapellet får bland annat altarbord och dopfunt, tillverkade av Jörgen Bogren, Othem, och Slite stenhuggeri. Planer finns på att ordna kapprum och att höja innertaket för att öka rymden. (Tre kyrkor 2006:1.)
2012–13	Flygeln söder om kapellet byggs ut åt öster efter ritningar av arkitekt Åke Jansson, Visby. Kapellet får en förhall, expeditionslokal och ny ramp. Den tidigare ytterdörren i kapellets bakre södra vägg ersätts med öppningar ut till förhallen varifrån man kan ta del av gudstjänsten.
2019, ca	Den öppna pergolan framför den nya östfasaden förses med ljusgenomsläppligt, men skuggande regntak.

Lagskydd

Kyrkor har ett generellt lagskydd, som till stor del handlar om deras kulturhistoriska värde. Eftersom lagstiftningen måste vara exakt har kyrkobyggnader enligt Kulturmiljölagen definierats som en kyrka som var invigd och förvaltd av Svenska kyrkan vid början av år 2000. Av dessa har kyrkor byggda före 1940 (och några speciellt utvalda yngre) ett särskilt lagskydd (KML 4 kap. 2-5 §§). Särskilda instruktioner finns i lagen kring kyrkliga inventarier och begravningsplatser. Att kyrkor inom Svenska kyrkan i dessa sammanhang har en särställning framför andra beror inte på samfundstillhörighet eller band till svenska staten utan på att Svenska kyrkan omfattar de äldre kyrkor som ofta har rika konst- och kulturskatter och som av tradition på ett lokalt plan har haft en stark offentlig ställning. Lagstiftningen har hållits på en generell nivå, men en närmare precisering kring enskilda kyrkomiljöers lagskydd finns i Kulturmiljövårdens bebyggelseregister (Bebyggelseregistret). Därutöver finns en del äldre frikyrkor som är byggnadsminnen, kyrkor som i historisk tid tagits ur kyrkligt bruk och övergått till privat eller statlig ägo samt kyrkoruiner. Dessa omfattas av lagbestämmelser kring byggnadsminnen, fasta fornlämningar med mera. Här har samlats en förteckning över de lagbestämmelser som reglerar användning och förändringar av kyrkor, kyrkoinventarier och begravningsplatser som kulturmiljöer.

Kulturmiljölagen (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Kyrkobyggnaden, kyrkogården, begravningsplatsen, och de kyrkliga inventarierna skyddas av Kulturmiljölagens (tidigare kallad Kulturminneslagen) olika kapitel enligt nedan:

- 1 kap. 1 § anger att det är en nationell angelägenhet att skydda och vårda kulturmiljön samt att det ansvaret delas av alla med syftet att tillförsäkra nuvarande och kommande generationer tillgång till en mångfald av kulturmiljöer.
- Fornlämningar och fornfynd skyddas av 2 kap. både de som är kända sedan tidigare och de som inte är kända sedan tidigare. Flertalet kända finns i Riksantikvarieämbetets databas fornsök.
- 4 kap. 1 § anger att kulturhistoriska värdena i kyrkobyggnader, kyrkotomter, kyrkliga inventarier och begravningsplatser är skyddade enligt bestämmelserna i detta kapitel. 2-5 §§ reglerar kyrkobyggnaden och kyrkotomten. skydd för kyrkliga inventarier 6-10 §§, 11-15 §§ reglerar begravningsplatser. 15 a beredskapsförberedelser som under höjd beredskap behövs för vård och underhåll av de kyrkliga kulturminnena.
- 5-8 kap. skydd mot utförsel av respektive återlämnande av kulturföremål som olagligt förts bort från en stat.
- 9 kap. begränsar militär användning av kulturegendom i händelse av väpnad konflikt med hänvisning till Haagkonventionen från 1954.

Begravningslagen (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Begravningslagen reglerar verksamheten för kyrkogårdar, begravningsplatser och krematorier. I begravningslagen understryks den enskilde gravrättsinnehavarens rättigheter och skyldigheter gällande gravanordningens utformning och skötsel. I lagens 7 kapitel ges möjligheter för upplåtaren, dvs kyrkogårdsförvaltningen att skydda och behålla kulturhistoriskt värdefulla gravplatser och gravvårdar.

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Plan- och bygglagen reglerar användning av mark och vatten och om byggande. Bestämmelserna syftar till att, med hänsyn till den enskilda människans frihet, främja en samhällsutveckling med jämlika och goda sociala levnadsförhållanden och en god och långsiktigt hållbar livsmiljö för människorna i dagens samhälle och för kommande generationer.

Byggnader, bebyggelseområden och allmänna platser som anses vara särskilt värda att bevara har ett förstärkt skydd. Dessa får inte förvanskas enligt PBL 8 kap. 13 §.

Vid bygglov för ändring eller flyttning av byggnader och anläggningar utanför detaljplan och områdesbestämmelser ska byggnadsnämnden pröva om åtgärden utförs varsamt enligt 8 kap. 17-18 §§.

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Miljöbalken ska enligt kapitel 1 tillämpas så att värdefulla natur- och kulturmiljöer skyddas och vårdas. Områden som utpekats som riksintresse skall markeras på den lokala översiktsplanen vilken finns på Region Gotlands hemsida.

- I kapitel 3 regleras vad som gäller för områden av riksintressen för kulturmiljö.
- Kapitel 4 för vissa större områden, som i sin helhet är av riksintresse på grund av de natur- och kulturvärden som finns i området (t.ex. är Gotland som helhet utpekade som riksintresse för turismen och friluftslivet 4 kap 2 §).
- Biotopskydd regleras i 7 kap. 11§.
- Nyckelbiotoper alla skogsbruksåtgärder är samrådspliktiga enligt 12 kap. 6 §.
- På Gotland är de 92 medeltida kyrkomiljöerna samtliga utpekade som riksintresse för kulturvärden vilket bland annat regleras i 3 kap. 6 §.

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Gällande kyrkoordning för Svenska kyrkan reglerar skyddet av kyrkobyggnaden och de kyrkliga inventarierna främst genom 10 avdelningen, 40 kap 2 §.

Källor

Offentligt tryck:

Kulturmiljölag, SFS 1988:950 t.o.m. SFS 2019:864

Kulturmiljölag (1998:950) t.o.m. SFS 2019:864

Begravningslag (1990-1144) t.o.m. SFS 2019:867

Plan- och bygglag 2010:900 t.o.m. SFS 2020:603

Miljöbalk (1998:808) t.o.m. SFS 2020:684

Kyrkoordning t.o.m. SvKB 2019:11

Källor och litteratur

Viktiga källor som använts är följande: *Gotlands Museums arkiv*, Visby, med sockenvis och på kyrkan sorterade uppgifter om arkeologiska fynd från 1800-talets slut och framåt. *ATA* (*Antikvarisk-topografiska arkivet*), Riksantikvarieämbetet, Stockholm. Centralarkiv sedan 1600-talet för ämnena arkeologi, kulturmiljövård, medeltidens konst- och byggnadshistoria, museologi och numismatik. *Fornreg* - Riksantikvarieämbetets registreringsverktyg för yrkesverksamma inom kulturmiljövården för att registrera information om arkeologiska uppdrag och lämningar i Sverige. *Fornsök* - Riksantikvarieämbetets fritt tillgängliga söktjänst med information om alla kända registrerade fornlämningar och övriga kulturhistoriska lämningar i Sverige. *SHM* (*Statens Historiska Museer*), Stockholm, omfattande bland annat Historiska Museet, som är centralmuseum för arkeologiska fynd i landet.

Otryckta källor

Handlingar i Gotlands Museums arkiv, Visby
Handlingar i Riksantikvarieämbetets arkiv, Stockholm.

Tryckta källor

Gotlands tidningar
Gotlands Revisionsbok 1653.
Jonsson & Andersson 1990. Vibble gård, ny upplaga reviderad av Stig Andersson (första upplagan: Hantverksgården Vible, 1970), utan år (ca 1990.)
Von Linné, Carl. Gotländska resa 1741.
Tre kyrkor = Tre kyrkor. Församlingsblad för Stenkumla pastorat

Kartor

Geometrisk avmätning Västerhejde sn, 1694. Lantmäterimyndigheten 09-väe-01.
Skattdrägningskarta 1752. Lantmäteristyrelsen, H 91-1:2.
Laga skiftes karta 1858. Lantmäteristyrelsen, H 91-1:3.